

HELSINKILÄISIÄ PUHUJAPROFIILEJA

elsinkä voi luonnehtia suomalaisen puhekielen sulatusuuniksi tai sosiolingvistiseksi laboratorioiksi. Helsingin suomalaisen puhekielen historia on suhteellisen lyhyt, mutta runsaan sadan vuoden aikana se on ehtinyt kokea suuria, lähes dramaattisia muutoksia. Näillä muutoksilla on lisäksi ollut suuri merkitys myös sille, millaista puhekieltä Suomessa muutenkin käytetään: varsinkin joukkoviestimien välityksellä Helsingin puhekielen muutokset ovat heijastuneet ja heijastuvat jatkuvasti kaikkialle Suomeen.

Tarkastelen seuraavassa kirjoituksessa Helsingin puhekielen kehitysvaiheita yksityisten puhujien valossa.¹ Tarkastelun kohteeksi on valittu tyypillisimpiä helsinkiläisiä kielenpuhujia kahden vuosikymmenen, 1970-luvun ja 1990-luvun, tutkimusaineistosta. Vaikka yksityiset puhujat eivät edusta koko yhteisöä, heidän avullaan voi hahmottaa Helsingin puhekielessä sukupolvittain tapahtuneita muutoksia. Tarkastelun kohteena ovat puhujien piirreprofiilit, jotka koostuvat kaikkiaan 25 kielenpiirteestä. Niiden perusteella voi luoda kokonaiskuvan erilaisista helsinkiläisistä puhujatyypeistä. Piirteet on valittu myös siten, että niiden perusteella kontrasti Helsingissä puhutun suomen kielen eri muotojen kesken olisi mahdollisimman selvä.

---

¹ Kirjoitus perustuu Kotikielen Seurassa 24.4.2003 pidettyyn esitelmään.

HELSINGIN PUHEKIELEN TAUSTAA

Helsingin puhekielen kehitystä selvitettyä joudutaan seuraamaan kahta aluksi hyvin erilaista kielenkäyttötavot. Ne molemmat juontavat juurensa 1800-luvun loppupuolelta. Niistä toisen lähtökohdaksi on ollut maaseudulta muuttaneiden ja vain vähän kouluja käyneiden ensi polven helsinkiläisten ja heidän lastensa murreväritteinen puhekieli. Toisen tradition lähtökohdaksi on puolestaan ollut aluksi hyvin harvalukuisen suomenkielisen sivistyneistön puristinen, lähes kirjakielinen puhekieli. Kummankin kieliperinteen rinnalla on lisäksi vaikuttanut Helsingissä puhuttu ruotsin kieli.

Vielä 1800-luvun puolivälissä Helsinki oli lähes ruotsinkielinen kaupunki. Suomenkielisiäkin kaupungissa toki oli, mutta he olivat alempisäätisiä, palvelus- ja työväkeä, eikä heillä ollut minkäänlaista vaikutusvaltaa kaupungissa. 1860–1870-luvulla tapahtui kuitenkin kaksi merkittävää muutosta, joilla oli ratkaiseva vaikutus Helsingin puhekielen syntyyn ja muotoutumiseen.

Helsinki alkoi 1860-luvulta lähtien nopeasti kasvaa. Syynä oli kaupungin teollistuminen, jonka seurauksena alkoi niin sanottu ensimmäinen suuri muutto Helsinkiin. Lyhyessä ajassa kaupungin väkiluku moninkertaistui. Vuonna 1870 Helsingissä oli 32 113 asukasta. Vuonna 1890 vastaava luku oli 65 535, ja 1910 kaupungissa asui jo 139 497 henkeä. (Åström 1956: 31; Waris 1973: 14.) Samalla kaupungin kielisuhteet muuttuivat. Vuonna 1870 ruotsinkielisten osuus kaikista helsinkiläisistä oli 57,0 %; suomenkielisiä oli samana vuonna 25,9 %. Vuonna 1890 kieliryhmät olivat lähes tasoissa: ruotsinkielisten osuus oli 45,6 % ja suomenkielisten 45,5 %. Vuonna 1910 suomenkielisiä oli jo selvä enemmistö, 59,2 % kaikista helsinkiläisistä. (Åström, mp.; Waris, mp.; Helsingin kasvusta myös Paunonen 1993: 13–16; 1995a [1982]: 2–12.)

Vanhastaan työväestön asuinalueita Helsingissä olivat olleet Punavuori ja Katajanokka (Waris 1950: 174–186). 1870-luvulta lähtien muuttajat asettuivat kuitenkin pääosin asumaan Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle, minne syntyi nopeasti uusia työväestön asutampia kaupunginosia: Kallio, Sörnäinen, Hermannin ja myöhemmin Vallila. Vuonna 1900 näissä pohjoisissa kaupunginosissa asui 21 731 henkeä, noin neljännes koko Helsingin väestöstä. Heistä suomenkielisiä oli 62 % ja ruotsinkielisiä 35 %. (Waris 1973: 14, 99, 295.) Muuttajista valtaosa tuli aluksi Uudeltamaalta ja Etelä-Hämeestä, mutta ennen pitkää yhä kauempaa Sisä-Suomesta. Häme säilyi kuitenkin muuttajien pääasiallisena lähtöalueena. Itä-Suomesta Helsinkiin alettiin merkittävässä määrin muuttaa vasta 1920-luvulta lähtien. (Waris 1950: 18, 22; 1973: 62–68; Åström 1956: 21–23; Siipi 1962: 149.)

Helsinkiin suuntautunut muuttoliike huipentui 1960-luvulla alkaneeseen »toiseen suureen muuttoon». Vuonna 1970 kaupungin väkiluku oli jo 510 352 henkeä (Waris 1973: 14). Itämurteiden alueelta muuttaneiden osuus kaikista tulijoista oli 1960-luvulla noin kolmannes, mutta eteläisten läänien osuus lähtöalueena säilyi silti suurena; esimerkiksi 1970-luvun alkupuolen muuttajista yli 40 % oli lähtöisin Uudeltamaalta (Nuolijärvi 1986: 13). Toisen suuren muuton Helsinkiin tuomien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten muuttajien kielellistä sopeutumista on selvittänyt Pirkko Nuolijärvi vuonna 1986 ilmestyneessä väitöskirjassaan.

Muuttajat toivat mukanaan omat murteensa. Helsinkiläisen työväestön puhumassa kielessä voidaan erottaa eri-ikäisiä murrekerrostumia. Samalla ne heijastelevat sitä, miten Helsinki on aikaa myöten alkanut vetää muuttajia yhä kauempaa Sisä-Suomesta. ▷

Kaikkiaan Helsingin puhekielessä tavattavat (ja tavatut) murrepiirteet voidaan jakaa viiteen ryhmään: 1) länsi-suomalaiset ja etelähämäläiset piirteet, 2) yleishämäläiset piirteet, 3) yleislänsimurteiset piirteet, 4) »yleissuomalaiset» piirteet ja 5) itämurteiset piirteet. (Näistä tarkemmin Paunonen 1992: 140–143; 1993: 20–25.)

Samaan aikaan, 1850–1860-luvulla, Helsinkiin ilmaantuivat ensimmäiset suomenkieliset sivistyskodit. Taustalla oli Snellmanin kielipoliittinen ohjelma, jonka mukaan sivistyneistö oli suomalaistettava. Osa nuorista suomalaisista sivistyskodeista oli kielenvaihtajien perheitä; heidän aiempi kotikielensä oli ollut ruotsi, saksa tai jopa venäjä (Krohn 1897: 348–349). Osa nuoresta suomalaisesta sivistyneistöstä tuli suomenkieliseltä maaseudulta tai suomenkielisistä kaupungeista. Toisin kuin ennen nämä tulijat eivät kuitenkaan enää vaihtaneet kieltään ruotsiksi vaan ryhtyivät käyttämään kotikielensä suomea.

Ongelmaksi kuitenkin tuli, millaista puhekieltä suomalaisen sivistyneistön tuli puhua. 1800-luvun puoliväliin saakka puhutun suomen kielen muotoja olivat edustaneet lähinnä kansanmurteet. Sivistyneistön puhekielen puuttumisesta kirjoitettiin Suomettaressa jo 1847. Kirjoittaja totesi, että sivistyneistön puhekieli oli Euroopassa yleensä muotoutunut pääkaupungin murteen pohjalta. Suomessa tällaista murretta ei kuitenkaan ollut, koska Helsinki sijaitsi ruotsinkielisen asutuksen keskellä.

Ratkaisuksi tuli, että Helsingin nuorissa suomalaisissa sivistyskodeissa ryhdyttiin puhumaan kirjakieltä. Suomen kielen hyväksyminen virka- ja opetuskieleksi vuonna 1863 toi tarpeen virallisissa yhteyksissä käytettävän julkisuksien kehittämiseksi. Koska virallisen puhekielen mallia ei ollut, ryhdyttiin virallisissa yhteyksissä puhumaan kirjakieltä. Suoranaiset käytännön tarpeet eivät kuitenkaan sanelleet sitä, että kirjakieltä tuli myös sivistyneistön käyttämän epävirallisen puhekielen malli. Olisivathan juuriltaan suomenkieliset opettajat ja virkamiehet voineet säilyttää murrepohjaisen puhekielensä epävirallisena kotikielensä.

Oli kuitenkin seikkoja, jotka puolsivat kirjakielisen puhekielen yleistymistä myös sivistyneistön puhe- ja kotikieliksi. Yksi oli kielenvaihtajien osuus nuoressa suomalaisessa sivistyneistössä. Kielenvaihtajat oppivat suomen kielen kieliopeista ja sanakirjoista; he ryhtyivät tästä syystä puhumaan kirjakieltä. Myös heidän lapsensa kasvoivat kirjakieliseen suomen kieleen. Huomattava osa Helsingin suomenkielisten koulujen oppilaista tuli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa ruotsinkielistä koodista. Toinen seikka oli oikeakielisyysmiesten harjoittama tietoinen ohjaus. Erityisesti August Ahlqvist korosti eri yhteyksissä sitä, että sivistyneistön tuli puhua kirjakieltä (Paunonen 1976: 336–337; 1994: 22; 2001a: 234). Myös ideologiset seikat painoivat vaa’assa: jo Elias Lönnrot oli ilmaissut kantanaan, että kirjakieli oli asetettava kaikkien murteiden yläpuolelle (Anttila 1985: 444–445).

Helsinki jakautui 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa sekä demografisesti että kulttuurisesti kahtia: »virkamieskaupunkiin» ja »työläiskaupunkiin». »Virkamieskaupungissa» asuivat säätyläiset: virkamiehet, opettajat, porvarit ja kauppiat. Heidän asuinalueitaan nopeasti kasvavassa kaupungissa olivat Eira ja Kruununhaka sekä myöhemmin myös Etu-Töölö. Työläiskaupunginosa olivat Pitkäsillan pohjoispuoliset kaupunginosat sekä sillan eteläpuolella Punavuori ja Ruoholahti. (Åström 1956: 94–106, 164–176; Waris 1973: 24–28.) Nämä kaksi »kaupunkia» erosivat myös kielellisesti toisistaan: »virkamieskaupungissa» puhuttiin (lähes) kirjakielistä suomea, »työläiskaupungissa» niitä murteita, jotka muualta tulleet muuttajat olivat tuoneet mukanaan. Lisäksi sekä »virkamieskaupungis-

sa» että »työläiskaupungissa» puhuttiin ruotsia; »työläiskaupungissa» syntyi ja kukoisti myös vanha Stadin slangi.

TUTKIMUSAINEISTO JA PIIRREPROFIILIEIEN PIIRTEET

Helsingin puhekielestä on koottu kaksi laajaa aineistoa. 1970-luvun aineisto on kerätty vuosina 1972–1974. Uudempi aineisto on vuosilta 1991–1992. 1970-luvulla haastateltiin Töölössä ja Kalliossa kaikkiaan 149:ää syntyperäistä helsinkiläistä. Aineistosta litteroitiin 127 haastattelua; varsinainen tutkimusaineisto käsittää 96 informantin haastattelut. Ne edustavat kolmea ikäryhmää: yli 65-vuotiaita, 40–45-vuotiaita ja 17–20-vuotiaita. Sosiaaliselta taustaltaan ja koulutukseltaan haastateltavat edustavat kolmea sosiaaliryhmää. Ryhmittelyssä koulutus on ollut merkittävämpi kriteeri kuin ammatti. Ylimpään sosiaaliryhmään kuuluvat periaatteessa vain akateemisen koulutuksen saaneet; alimman ryhmän jäsenet ovat puolestaan käyneet korkeintaan kansa- ja ammattikoulun. Aivan tarkkaan akateemisuudesta ei kuitenkaan ole varsinkaan vanhimpien puhujien osalta voitu pitää kiinni; »akateemisten» informanttien joukossa on myös muutama opettaja ja sairaanhoitaja. (Aineistosta tarkemmin Paunonen 1995a [1982]: 25–27.) 1990-luvun aineisto on suppeampi. Haastateltavia on kaikkiaan 45. Myös he edustavat eri kaupunginosia sekä eri sosiaali- ja ikäryhmiä. Olennaista on kuitenkin se, että 1990-luvun haastateltavista merkittävä osa, 29 informanttia, oli mukana jo 1970-luvun aineistossa. Kokonaan uusia informantteja 1990-luvun aineistossa ovat nuoret (yhteensä 16 haastateltavaa).

Kustakin puheeksi tulevasta informantista on rakennettu piirreprofiileihin perustuva puhujakohtainen muotokuva. Profiilien piirteet on valittu siten, että ne olisivat mahdollisimman »teräviä». Piirteistä vain muutama (yleiskielen *d:n* ja *ts:n* vastineet) on selvää äänneilmiöitä, ja nekin koskevat vain tiettyjä leksemejä. Muuten äännepiirteitäkin tarkastellaan morfologisista tai morfologis-leksikaalisista lähtökohdista. Esimerkiksi kirjakielen *ea, eä, oa, öä* -yhtymiä ei käsitellä yhtenä kokonaisuutena vaan kahtena eri piirteenä, joista toinen on *ea, eä, oa* -nominin ja niiden johdokset (*korkea, pimeä, ainoa, oikeastaan*) ja toinen 2-tavuisten *e-, o-* ja *ö-*vartaloisten nominien yksikön partitiivimuodot (*ovea, taloa*). Vaikka piirteisiin tulee tällä tavoin vähemmän esiintymiä (esimerkiksi *ea, eä, oa, öä* -tapauksista jäävät pois *lähteä, sanoa* -tyyppiset infinitiivimuodot), tarkasteltavat piirteet ovat mahdollisimman selvärajaisia.

Toisaalta kaikissa piirteissä kirjakielen ja puhekielen vastakohtaisuus ei ole yksioikoisen binaarista. Esimerkiksi *ts*-yhtymän puhekielisinä vastineina ovat *tt-* ja *t*-tapaukset (*seittemän, kattoo, itte; katotaan, ite*). Vahva- ja heikkoasteisia variantteja ei *ts*-tapauksissa ole erotettu, koska keskeisenä näkökulmana on kirjakielisten ja puhekielisten muotojen kontrasti; huomiota ei kuitenkaan kiinnitetä siihen, onko puhekielisenä varianttina esimerkiksi *ite* vai *itte, katella* vai *kattella*. Yksikön 1. persoonan omistusmuodoissa kirjakielisiä variantteja ovat puolestaan *kirjani* ja *minun kirjani*, puhekielisiä *mun kirjani* ja *mun kirja* sekä marginaalinen *minun kirja*. Joidenkin piirteiden, esimerkiksi supistuma-verbien imperfektin yksikön 3. persoonan muotojen, esiintymäfrekvenssit ovat melko pieniä. Voi kysyä, olisiko tällaiset piirteet ollut parasta jättää profiileista pois. Niiden mukaanottamista voi kuitenkin perustella sillä, että ne olennaisesti täydentävät varsinkin kirjakielisimmistä puhujista hahmottuvaa kuvaa.

▷

Kaikkiaan puhujaprofileissa esiintyvät seuraavat 25 kielenpiirrettä (piirre-esimerkeissä on ensiksi mainittu kirjakielen mukaiset ja sitten niiden vastakohtana käytetyt puhekieliset variantit):

- 1) Kirjakielen *d*:n vastineet *me, te, he* -pronominien genetiivi- ja akkusatiivimuodoissa sekä *tietää*-verbin muodoissa (VVdV-tapaukset): *meidän, en tiedä – meidän, en tiä, en tiiä*. Muutamilla vanhoilla puhujilla esiintyy *d*:n vastineena myös *r*:ää tai *ð*:tä: *meirän, meiðän*. (Piirteestä Paunonen 1993: 37–38; 1995a [1982]: 34–44.)
- 2) Kirjakielen *hd*-yhtymän vastineet muutamissa suurtaajuisissa lekseemeissä (perus- ja taivutusmuodoissa): esimerkiksi (*yksi* :) *yhden, yhdessä, (kaksi :) kahden, kahdelle, kahdeksan, yhdeksän, lähdetään, nähdään, mahdoton – (yksi :) yhen, yhessä, (kaksi :) kahen, kahelle, kaheksan, yheksän, lähetään, nähään, mahoton*. Muutamilla vanhoilla puhujilla esiintyy myös *hr*:ää tai *hð*:tä: esimerkiksi *kahreksan, kahðeksan*. (Piirteestä Paunonen 1993: 37–40; 1995a [1982]: 44–54; 2005.)
- 3) Kirjakielen *ts*-yhtymän vastineet muutamissa suurtaajuisissa lekseemeissä (perus- ja taivutusmuodoissa): esimerkiksi *seitsemän, itse, katsoa, katsotaan, en viitsi – seittemän, itte, kattoo* 'katsoa tai katsoo', *kattotaan, en viitti, ite, katotaan, en viiti*. (Piirteestä Paunonen 1993: 41–45; 1995a [1982]: 55–71.)
- 4) Kirjakielen *ea, eä, oa* -nominin ja niiden johdokset: *korkea, pimeä, ainoa, oikeastaan, kauheasti – korkee, pimee, ainoo, oikeestaan, kauheesti*. (Piirteestä Paunonen 1995a [1982]: 141–147.)
- 5) 2-tavuisten *e-*, *o-* ja *ö*-vartaloisten nominien yksikön partitiivimuodot: *ovea, kiveä, taloa – ovee, kivee, taloo*. (Piirteestä Paunonen 1995a [1982]: 116–132.)
- 6) 2-tavuisten *u-*, *y*-vartaloisten nominien yksikön partitiivimuodot: *katua, lyhtyä – kattu, lyhtyy*. (Piirteestä Paunonen 1995a [1982]: 116–132.)
- 7) 2-tavuisten *i*-vartaloisten nominien yksikön ja *a-*, *ä-*, *e*-vartaloisten nominien monikon partitiivimuodot: *kahvia, poikia, pitkiä, kiviä – kahvii, poikii, pitkii, kiviä*. (Piirteestä Paunonen 1995a [1982]: 116–132.)
- 8) Sananloppuinen *-A* inessiivimuodoissa: *tässä talossa, autossa oli – täs talos, autossoli*. (Piirteestä Matilainen 1974.)
- 9) Sananloppuinen *-A* adessiivimuodoissa: *tällä paikalla, meillä oli – täl paikal, meilloli*. (Piirteestä Matilainen 1974.)
- 10) Sananloppuinen *-i* yksikön nominatiivissa muutamassa suurtaajuisessa lekseemisessä: esimerkiksi *yksi, kaksi, viisi, kuusi, vuosi – yks, kaks, viis, kuus, vuos*. (Piirteestä Savonen 1979: 56–67.)
- 11) Sananloppuinen *-i* translatiivimuodoissa: *isoksi pojaksi, aluksi – isoks pojaks, aluks*. (Piirteestä Savonen 1979: 68–80.)
- 12) Sananloppuinen *-i* supistumaverbien yksikön 3. persoonan imperfektimuodoissa: *hakkasi, hyppäsi – hakkas, hyppäs*. (Piirteestä Savonen 1979: 93–97.)
- 13) Sananloppuinen *-i* konditionaalien yksikön 3. persoonan muodoissa: *menisi, tulisi, antaisi, pitäisi – menis, tulis, anta(i)s, pitä(i)s*. (Piirteestä Savonen 1979: 98–102.)
- 14) Kirjakielen *inen*-loppuiset adjektiivit (mukana ovat vain ne tapaukset, joissa *i*-loppuinen diftongi on painottomassa tavussa): *aikainen, punainen – aikanen, punanen*. Mukana ei ole pronominia *jokainen*, josta aineistossa on vain *i*:llisiä muotoja, eikä

pronominaaleja *tällainen, tuollainen, sellainen, tämmöinen, tuommoinen, semmoinen*. Pronominaalit on jätetty pois, koska ne esiintyvät aineistossa lähes yksinomaisesti *i:ttömässä* asussa.

- 15) *i*-loppuinen diftongi yksikön 3. persoonan imperfektimuodoissa: *antoi, sanoi, asui* – *anto, sano, asu*.
- 16) NUT-partisiipin (= aktiivin 2. partisiipin) muodot vokaali alkuisen sanan edellä ja absoluuttisessa lopussa: *oli tullut aamulla, oli jo lähtenyt#* – *oli tullu aamulla, oli jo lähteny#*. (Piiirteestä Viialainen 1985.)
- 17) *olla*-verbin muodot: *olen, en ole, ei ole* – *on 'olen', oon, en o, en oo, ei o, ei oo*. Mukana ei ole *olla*-verbin konditionaalimuotoja *oisin, ois* ja niin edelleen.
- 18) Pronominien *tämä* ja *nämä* muodot: *tämä, nämä* – *tää, nää*.
- 19) Yksikön 1. persoonan pronomini: *minä* : *minulla* – *mä (ma, mää)* : *mulla*. (Piiirteestä Paunonen 1993: 45–47; 1995a [1982]: 151–164; 2001b: 154–168.)
- 20) Yksikön 3. persoonan pronomini: *hän* : *hänellä* – *se* : *sillä*. (Piiirteestä Paunonen 1993: 47–49; 1995a [1982]: 165–176.)
- 21) Monikon 3. persoonan pronomini: *he* : *heillä* – *ne* : *niillä*. (Piiirteestä Paunonen 1993: 47–49; 1995a [1982]: 165–176.)
- 22) MA-infinitiivin (= 3. infinitiivin) illatiivi: *antamaan, lukemaan, tekemään* – *antaa(n), lukee(n), tekee(n), antaa^x, lukee^x, tekee^x*. (Piiirteestä Sorsakivi 1981; 1982.)
- 23) Yksikön 1. persoonan omistusmuodot: *minun kirjani, kirjani* – *mun kirjani, mun kirja, minun kirja*. (Kyseeseen tulevat vain ei-refleksiivisesti käytetyt tapaukset; piiirteestä Paunonen 1993: 49–54; 1995a [1982]: 178–197; 1995b: 504–514; 1996: 377–386.)
- 24) Monikon 1. persoonan verbikongruenssi: *me menemme, menemme* – *me mennään, 0 mennään* (0 *mennään* tapauksissa, joissa on selvästi kyse monikon 1. persoonan funktiossa käytetyistä muodoista).
- 25) Monikon 3. persoonan verbikongruenssi: *lapset leikkivät, leikkivät* – *lapset leikkii, 0 leikkii* (0 *leikkii* tapauksissa, joissa on selvästi kyse monikon 3. persoonan funktiossa käytetyistä muodoista). (Piiirteestä Paunonen 1995a [1982]: 219–232; 1995c: 185–192.)

Eri varianteista puhuessani nimitän kirjakielen mukaisia variantteja kirjakielisiksi, vaikka on kyse puhekielessä käytetyistä muodoista. Toisia, kirjakielestä poikkeavia variantteja nimitän puhekielisiksi, siitäkin huolimatta, että myös kirjakieliset variantit kuuluvat puhekieleen. Puhujaprofiilikuvioissa vaakapalkkien valkoiset osuudet viittaavat kirjakielisten varianttien osuuksiin, harmaat palkkiosuudet osoittavat puolestaan puhekielisten varianttien suhteellista osuutta. Kunkin puhujan profiileista on laskettu myös puhujakohtainen puhekielisyyssprosentti; sillä tarkoitetaan yksityisen puhujan kaikkien puhekielisten osuuksien keskiarvoa. Kuvioissa on kunkin piiirteen otsikon jälkeen sulkeissa piiirrekohtaisten esiintymien kokonaismäärä.

Tarkoitän tässä kirjoituksessa yleiskieli-termillä pitkälti kirjakielen normeihin perustuvaa puhutun kielen muotoa, joka on vanhastaan ollut myös sivistyneistön puhekielenä. Tämä näkemys juontuu jo E. N. Setälän Suomen kieliopista. Setälä luonnehti yleiskieltä Suomen kieliopin 1. painoksessa seuraavasti: »Kirkon, koulun ja kirjallisuuden välityksellä on kirjallisuudessa käytetty kielimuoto levinnyt yhä laajemmalle, jo-

ten kirjakiielestä on syntynyt todellinen yleiskieli, joka on sivistyneiden puhekielenä ja jota kaikkialla maassa ilman suurempaa vaikeutta ymmärretään» (1898: X–XI). Tämä luonnehdinta toistuu sellaisenaan vielä Setälän kieliopin 16. painoksessa (1963). Toisin on yleiskielen määritellyt esimerkiksi Osmo Ikola, jonka mukaan puhuttu yleiskieli on lähinnä julkisuuden puhekieltä. Sivistyneistön epävirallista puhekieltä hän nimittää »sivistyneistön arkiseksi puhekieleksi». (Ikola 1972: 18–19.) Myös Päivi Rintala pitää yleiskieltä julkisuudessa puhuttuna kirjakielenä, mutta hän huomauttaa, että siitä johtaa puhekieleen eriasteisten välimuotojen sarja (Rintala 1991: 208). Rintalan määritelmässä korostuu yleiskielen jatkumonluonteisuus kirjakielisestä puhekielestä puhekieliseen puhekieleen.

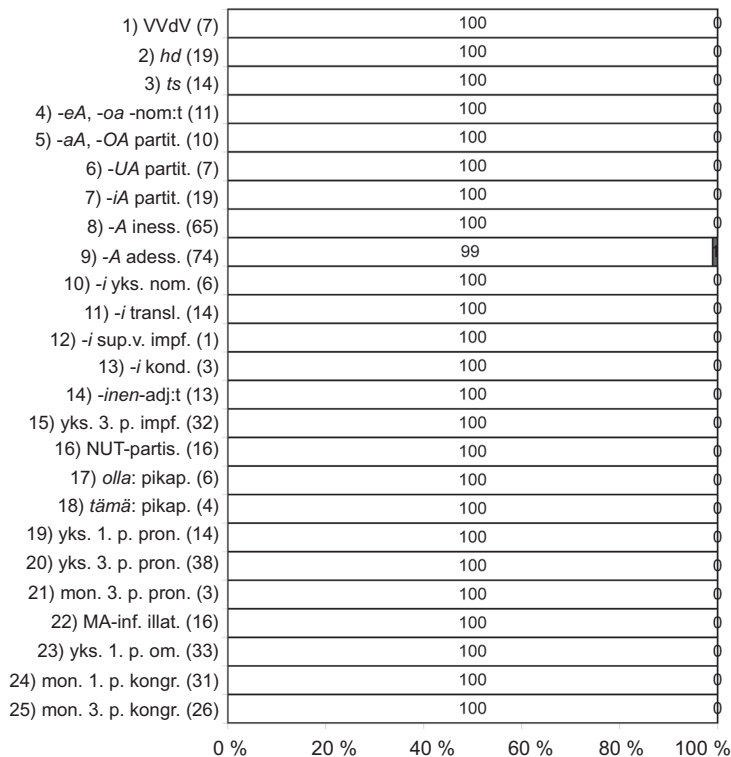
Tarkastelen puhujakohtaisia piirreprofileja kolmesta näkökulmasta. Ensiksi vertailen eri-ikäisiä ja sosiaaliselta taustaltaan erilaisia 1970-luvun puhujia toisiinsa. Sen jälkeen vertailen 1970-luvun ja 1990-luvun vastaavia puhujasukupolvia edustavia informanteja keskenään (puhujasukupolvilla tarkoitan esimerkiksi 1970-luvun ja 1990-luvun vanhoja puhujia). Lopuksi vertailen samojen puhujien 1970-luvun ja 1990-luvun profileja toisiinsa. Osa eri yhteyksissä käsiteltävistä profileista kuvaa samoja puhujia, mutta niitä tarkastellaan eri näkökulmista. Puheeksi tulevista informanteista suurin osa on naisia. Tämä johtuu naisten kahtalaisesta roolista Helsingin puhekielen kehityksessä. Varsinkin vanhat naiset ovat olleet kirjakielisempiä kuin miehet, kun taas töölöläisistä puhujista nuoret naiset ovat olleet puhekielisempiä kuin nuoret miehet (ks. esim. Paunonen 1993: 39–40, 46–48; 1995a [1982]: 46–47). Tämä havainto, jonka mukaan vanhat naiset suosivat prestiisivariantteja, kun taas nuoret naiset ovat usein muutoksen kärjessä, kuuluu sosiolingvistiikan paradoksaalisiin perusväittämiin (ks. esim. Labov 2001: 266–293).

Profileissa esiintyvät puhujat on valittu siten, että he edustavat oman kaupunginosansa puhujatyyppejä puhtaimmillaan. Puheeksi tulevat töölöläiset informantit ovat oman ikäryhmänsä kirjakielisimpiä haastateltavia, ja taas Kallion ja Sörnäisten vanhat puhujat ovat hyvin tyypillisiä ikäluokkansa työläisedustajia. Todellisuudessa kaikki akateemiset töölöläiset eivät enää 1970-luvulla ole puhuneet yhtä kirjakielisesti kuin piirreprofileissa esiintyvät haastateltavat, eivätkä kaikki Pitkäsillan pohjoispuolella asuvat vanhat työläismiehet ole olleet yhtä murteellisia kuin piirreprofiilikuvion 4 vanha hermannilainen hevosajuri. On täysi syy olettaa, että kontrasti kirjakielisimpien ja murteellisimpien helsinkiläisten välillä on ollut suurimmillaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkukymmeninä. Sen jälkeen akateemisten helsinkiläisten kieli on puhekielistynyt, kun taas työläisten puhekielestä ovat monet siihen aiemmin kuuluneet murrepiirteet väistyneet. Piirreprofiilien yhtenä tavoitteena on osoittaa, miten selvänä vanhan »virkamieskaupungin» ja »työläiskaupungin» vastakohtaisuus oli vielä 1970-luvun aineistossa nähtävissä. Kannattaa kuitenkin muistaa, että tarkasteltavat profiilit eivät kuvaa kummankaan kaupunginosan puhujien enemmistöä vaan mahdollisimman »puhtaita» puhujatyyppejä.

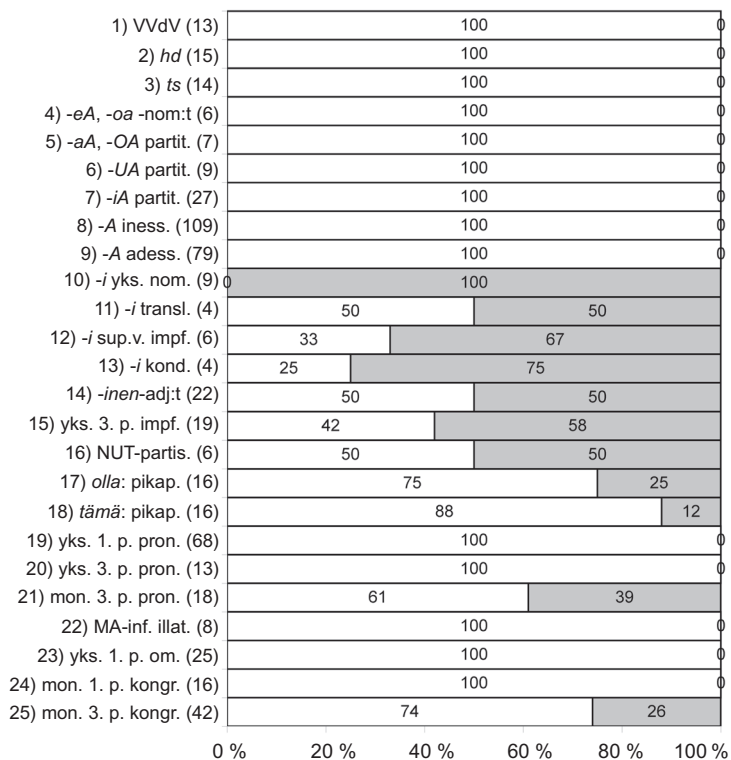
1970-LUVUN HELSINKILÄISIÄ PIIRREPROFIILIENTEN VALOSSA

1970-luvun aineistossa oli useita hyvin kirjakielisiä informanteja. Kirjakielisimmän vanhan akateemisen naispuhujan piirreprofiili on esitetty kuviossa 1. Kirjakielisimmän vanhan akateemisen miespuhujan profiili on puolestaan kuviossa 2.

Kuvio 1.
Vuonna 1905
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili.

Kuvio 2.
Vuonna 1907
syntyneen
akateemisen
töölöläismiehen
piirreprofiili.

Puhekielisyys-
prosentti 22.

Vuonna 1905 syntyneen akateemisen naisen piirreprofiili (kuvio 1) on uskomaton. Lähes kaikissa tapauksissa kirjakielisten varianttien osuus on täydet sata prosenttia. Poikkeuksena on vain yksi adessiivin elisioloppuheittotapaus: *Haminan koulussa opetettiin, toisella luokalla venäjää, sen sijaan Helsingin tyttökoulussa opetettiin saksaa, niimpä äiti, opetti minulle tuon saksan kielen kurssin, ja täytyi sanoa, että että kyllä hän hienosti sen työn suoritti, minull-ei ollut minkäällaisia vaikeuksia, jatkaa Helsingissä.*

Puhujan tausta on hyvin mielenkiintoinen. Hänen isoisänsä oli ensimmäisiä, jotka vaihtoivat Helsingissä 1850–1860-lukujen taitteessa kotikielekseen suomen. Hänen isänsä oli puolestaan Helsingin yliopiston professori, ja nuorena kuolleen äidin tilalle tullut »uusi äiti» oli ensimmäisiä merkittäviä suomalaisia naiskirjailijoita. Puhuja itse oli toiminut ikänsä opettajana.

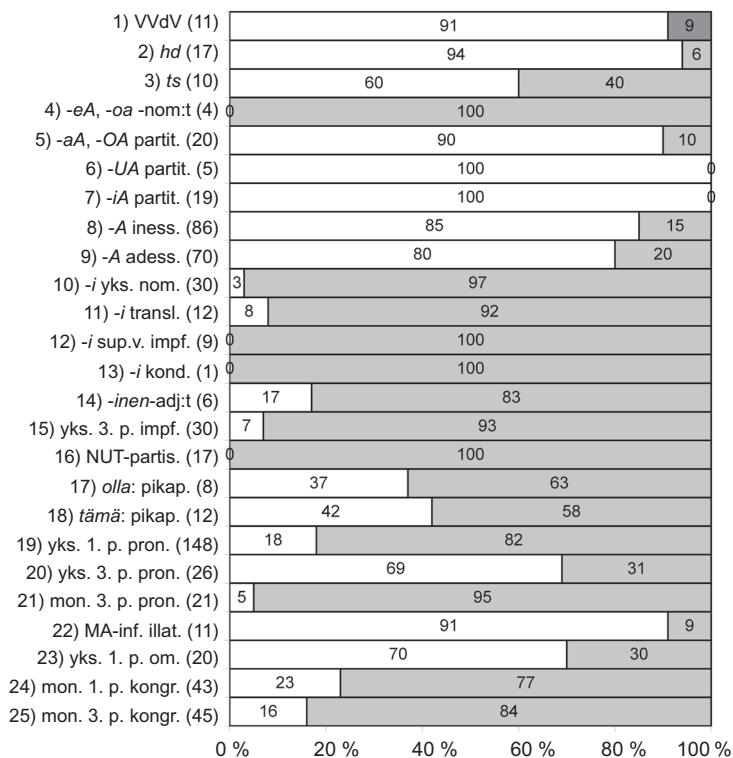
Vuonna 1907 syntyneen akateemisen miehen piirreprofiili (kuvio 2) on jo huomattavasti puhekielisempi; hänen puhekielisyyssprosenttinsakin on 22. Täysin kirjakielisiä piirteitä on kuitenkin enemmistö, kaikkiaan neljätoista kahdestakymmenestäviidestä. Puhekielisyyttä näyttää lisäksi keskittyvän muutamaan ilmiöön. Puhekielisimpiä piirteitä ovat tapaukset, joissa on kyse *-i:n* loppuheitosta yksikön nominatiivissa, translatiivissa, konditionaalissa tai supistumaverbien imperfektimuodoissa, *i*-loppuisen diftongin *i:n* kadosta *inen*-nomineissa ja imperfektimuodoissa sekä NUT-partisiipin loppu-*t:n* kadosta. Lisäksi puhuja on käyttänyt *ne*-pronominia *he*-pronominin ohella; samoin hänellä on jonkin verran inkongruenttia *lapset leikkii* -tyyppiä. Puhekielisiä varianteja on myös *olla*-verbin ja *tämä*-pronominin muodoissa. Puheen kokonaissävy on kuitenkin varsin kirjakielinen.

Näyttää siltä, ettei suomenkielisen sivistyneistön käyttämä kirjakielinen yleiskieli ole koskaan ollut täysin kirjakielistä. On hyvin todennäköistä ja sinänsä ymmärrettävää, että muualta tulleet suomalaisen sivistyneistön jäsenet ovat säilyttäneet joitakin jälkiä omasta murteestaan, vaikka olisivatkin pyrkineet niitä puheestaan karsimaan. Näin murrepiirteitä on kuulunut myös »virkamieskaupungin» kieleen, vaikka siellä puhekielisenä mallina olisi ollutkin kirjakielinen suomen kieli.

Vanhan »työläiskaupungin» puhujista ovat puolestaan esimerkkeinä vuonna 1905 syntynyt sörnäisläinen työläisnainen ja vuonna 1901 syntynyt hermannilainen työläismies, joiden puhetta kuvaavat kuvat 3 ja 4. Kuvioissa on paitsi vaaleanharmaita myös tummanharmaalla merkittyjä palkkiosuusia. Vaaleanharmaat vaakapalkit ja -palkkiosuudet viittaavat muillakin puhujilla esiintyvien puhekielisten varianttien suhteellisiin osuuksiin. Tummanharmaat palkkiosuudet osoittavat puolestaan lähinnä vain vanhoilla työläispuhujilla esiintyneiden murrevarianttien osuuksia. Kuvioissa 3 ja 4 on piirteiden 1 ja 2 osalta kyse *hð*:llisistä ja *hr*:llisistä muodoista (*meidän*, *meirän*, *kahðeksan*, *kahreksan*). Kuviossa 4 piirteiden 25 tummanharmaa palkkiosuus viittaa puolestaan vain tällä puhujalla esiintyneeseen *ajelivatten*, *pyärivätten* -tyyppiin.

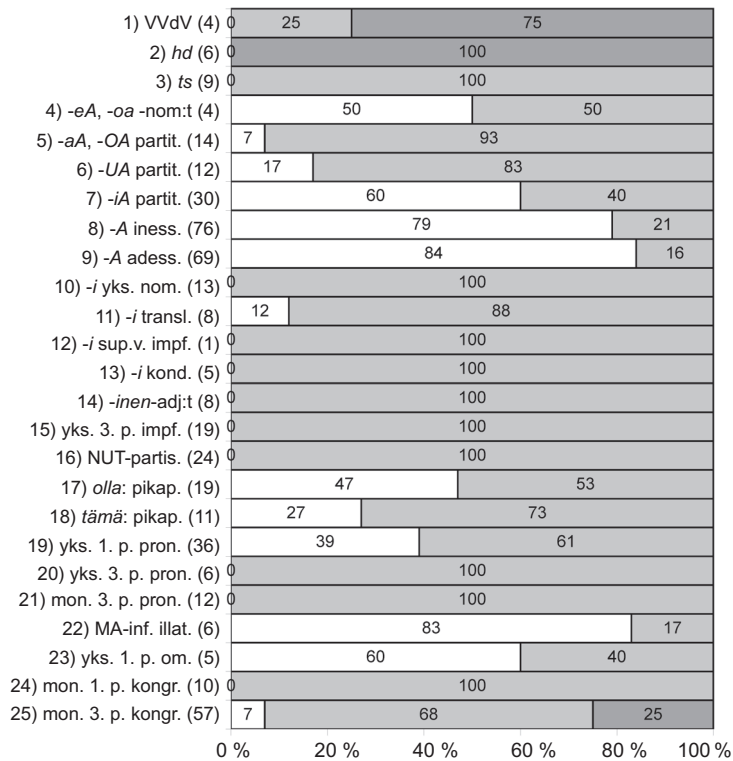
Kuvio 3.
Vuonna 1905
syntyneen
sörnäisläisen
työläisnaisen
piirreprofiili.

Puhekielisyys-
prosentti 56.

Kuvio 4.
Vuonna 1901
syntyneen
hermannilaisen
työläismiehen
piirreprofiili.

Puhekielisyys-
prosentti 77.

Vanhan työläisnaisen piirreprofiili (kuvio 3) on kokonaan erinäköinen kuin samanikäisen akateemisen naisen. Hänen puhekielisyysprosenttinsa on 56. Kaikkiaan kahdeksassa piirteessä puhekielisten varianttien osuus on yli 90 %. Toisaalta huomio kiintyy siihen, että muutamissa piirteissä kirjakieliset variantit ovat (lähes) yksinomaisia; selvimmin tämä näkyy *ia, iä* ja *ua, yä* -loppuisissa partitiivimuodoissa sekä VVdV- ja *hd*-tapauksissa (VVdV-tapauksissa puhujalla ei ole yhtään katomuotoa, vaan puhekieliset esiintymät ovat *ð*-tapauksia). Puhuja on taustaltaan hyvin tyypillinen vanha helsinkiläinen työläisnainen. Hänen kivityömiehenä työskennellyt isänsä oli tullut Alastarolta, ja äiti oli kotoisin Helsingin pitäjältä; äidin äidinkieli oli ruotsi. Informantti itse on käynyt vain 3,5 vuotta koulua, ja sen jälkeen hän on työskennellyt siivoojana ja tehdastyöläisenä. Hänen puheessaan on runsaasti Helsingin vanhalle puhekielille tyypillisiä piirteitä, esimerkiksi objektin sija:² *Eväinä mulla oli sitten leipää ja, makkaraa, tai, oli paljasta leipää ja vähäv voita ja, m- ja limunaadipullo sen aikane limsapullo, maitoa s-oli mum päivälliseni, että yks lämmin ateriam mä sain päiväs illalla.* Myös toinen esimerkki on kiintoisa: *Ma asuiv viel Messeniuk-senkadulla, kum me sitten menttiin, lyötiin leivät yhteej ja, haettiin, asunnon.*

Samanikäinen työläismies, vanha hermannilainen hevosajuri (kuvio 4), on kaikkein murteellisimmin 1970-luvun puhujista. Hänen puhekielisyysprosenttinsa, 77, on selvästi korkeampi kuin vanhalla työläisnaisella. Vanhoja murrepiirteitä hänellä on muun muassa *ð*- ja *r*-tapausten yleisyys, esim. *Monta kertaa kesäsittäin ni hevoset vaahros vaan oli.* Yleis-kielen *hd*-yhtymän vastineina hänellä olikin vain *hð*:llisiä ja *hr*:llisiä muotoja; VVdV-tapauksista neljäsosa oli katomuotoja ja loput *r*:llisiä ja *ð*:llisiä muotoja. Muutenkin hänen puheelleen ovat ominaisia toisilta jo lähes kadonneet murrepiirteet, muun muassa *-vatten*, *-vätten* -päätteiset monikon 3. persoonan verbimuodot, joiden osuus kaikista monikon 3. persoonan verbimuodoista oli hänellä 25 %, esimerkiksi [hevosajurin kyydeistä:] *Ei justiin oikeestaan ollup pitkiä, ne oli mitä keskikaupunkil nyt ja, harvoin sai, tonnes Söörnäsinki harvoin sitä sai tännek kyl ne oli siel keskikaupunkil melkeen pyärivätten.*

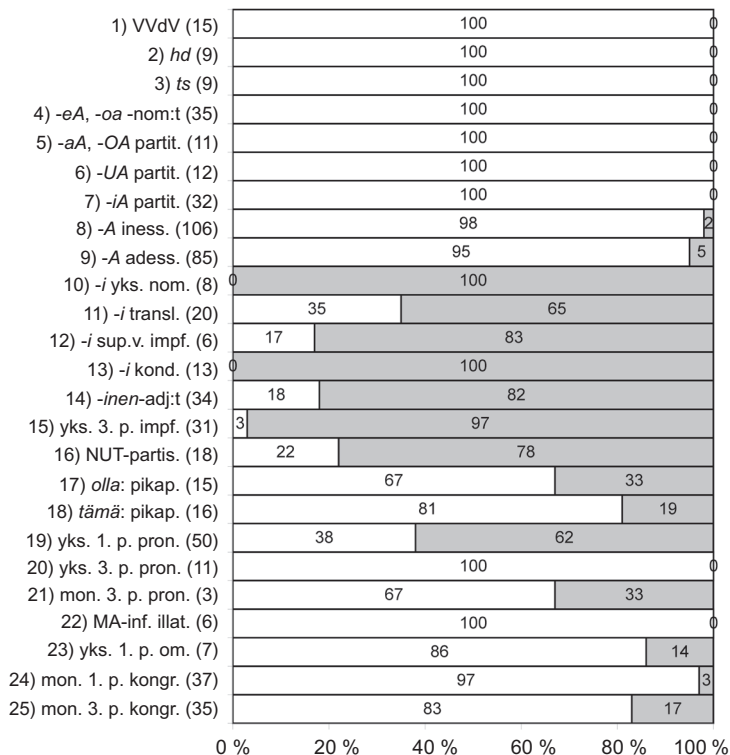
Vanhoilla puhujilla »virkamieskaupungin» ja »työläiskaupungin» ero on hyvin selvä. Vanhan akateemisen naisen puhekielisyysprosentti oli 0 (kuvio 1), vanhan työläisnaisen 56 (kuvio 3). Vanhan akateemisen miehen puhekielisyysprosentti oli puolestaan 22 (kuvio 2), vanhan työläismiehen 77 (kuvio 4). Erotus niin naisilla kuin miehilläkin on noin 50 prosenttiyksikköä. Nämä luvut samalla kuvastavat 1970-luvun vanhojen puhujien ääriarvoja. Voi vain olettaa, että 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa Helsingin kielellinen jako »virkamieskaupunkiin» ja »työläiskaupunkiin» on ollut tätäkin syvempi.

Kirjakielisimmän keski-ikäisen töölöläisen naisen ja miehen piirreprofiilit näkyvät kuvioissa 5 ja 6.

² Vielä 1950-luvulla oman muistini mukaan monet vanhemmat ja varsinkin muualta Helsinkiin muuttaneet ihmiset pitivät Helsingin puhekielen tyypillisimpinä piirteinä *mä, sä* -persoonapronomeineja ja virheellistä objektin sijan valintaa. Epäsuomalaiset objektimuodot olivat tavallisia vanhempien ruotsinkielisten helsinkiläisten käyttämässä suomessa vielä 1970-luvullakin: esimerkiksi *Kun ne lähti autolla niin se* [puhujan tytär miehineen] *sai tän piäni telta ja minä otin se iso telta sittem mulle* (v. 1907 syntynyt ruotsinkielinen nainen); *Se oli me ku duunattiin sen koitsun sinne bärtsille* (v. 1912 syntynyt ruotsinkielinen mies). Virheellisiä objektimuotoja saattoi aikanaan esiintyä suomenkielisilläkin kaksikielisissä perheissä kasvaneilla. Vuonna 1905 syntyneen sörnäisläisen työläisnaisen ilmaus *yks lämmin ateriam mä sain päiväs* lienee sekamuodoste, jossa määritteenä olevat lukusana ja adjektiiviattribuutti ovat jääneet taipumatta, kun sen sijaan pääsana on odotuksenmukaisessa genetiivimuodossa. Toisessa esimerkissä (*me* (—) *haettiin asunnon*) objekti on puolestaan nominatiivin sijasta genetiivissä.

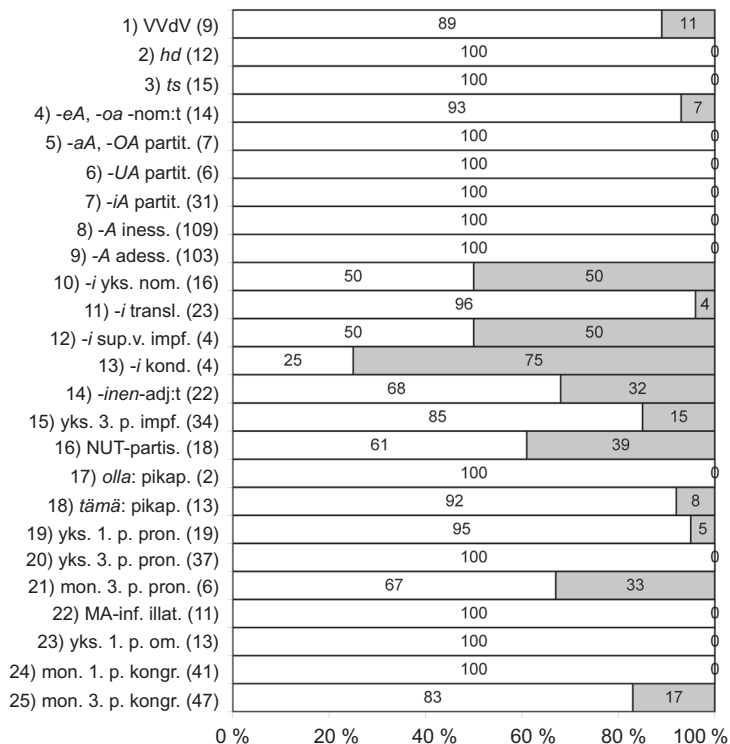
Kuvio 5.
Vuonna 1927
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili.

Puhekielisyyss-
prosentti 32.

Kuvio 6.
Vuonna 1928
syntyneen
akateemisen
töölöläismiehen
piirreprofiili.

Puhekielisyyss-
prosentti 14.

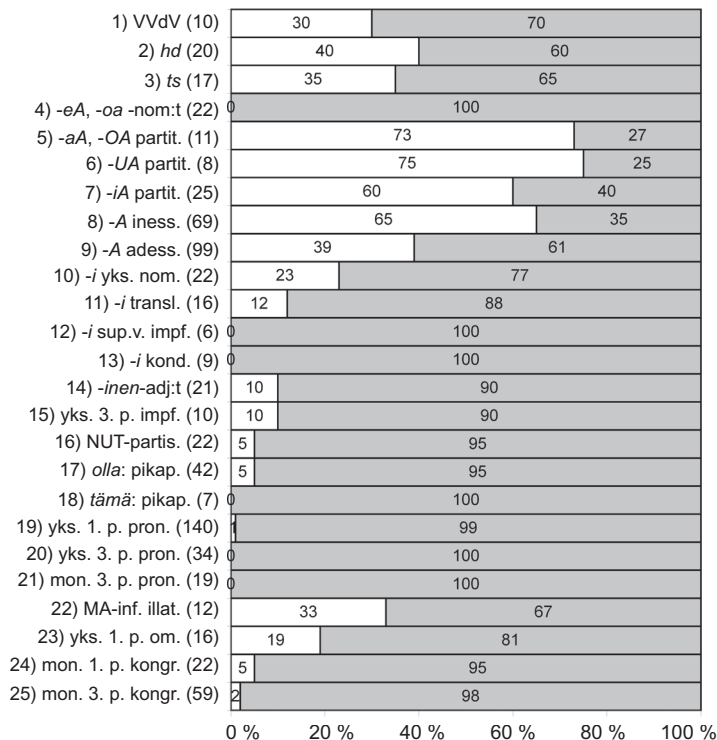

Keski-ikäisen akateemisen naisen piirreprofiili (kuvio 5) on selvästi puhekielisempi kuin vanhan akateemisen naisen; keski-ikäisen naisen puhekielisyyssprosentti on 32. Puhekielisyyssasteen lisääntymisestä huolimatta monet piirteet ovat edelleen (lähes) kirjakielisiä. Puhekielisimpiä piirteitä ovat *-i:n* loppuheittotapaukset, *i*-loppuisen diftongin loppu-*i:n* katotapaukset ja loppu-*t:n* kato NUT-partisiipissa, eli samat piirteet kuin vanhan akateemisen miehen puheessa. Lisäksi puhekielisyyttä näkyy muun muassa *mä*-tapauksissa sekä *olla*-verbin ja *tämä*-pronominin pikapuhemuodoissa. Tämänkin informantin puhekielen yleissävyyä voisi vielä luonnehtia melko kirjakieliseksi.

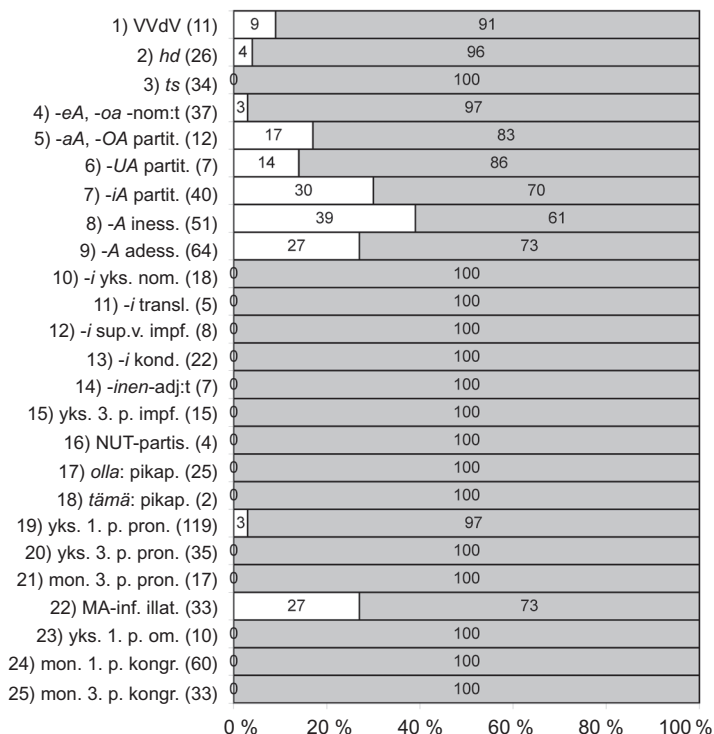
Keski-ikäisen akateemisen miehen piirreprofiili (kuvio 6) on hämmästyttävä. Odotuksenmukaista olisi, että keski-ikäinen akateeminen mies olisi puhekielisempi kuin samankäinen akateeminen nainen, mutta tilanne on juuri päinvastainen. Kuviossa 6 esitetyn akateemisen miehen puhekielisyyssprosentti on vain 14. Puhuja on siis kirjakielisempi kuin jo puheena ollut vanha akateeminen mies (vrt. kuvio 2). Informantti on käynyt Alli Nissisen valmistavaa koulua ja sen jälkeen Helsingin normaalilyseota. Koulun jälkeen hän on valmistunut juristiksi, ja haastattelun aikaan hän toimi valtion virkamiehenä. Haastattelijan mukaan haastateltava oli suhtautunut koko haastattelutilanteeseen melko muodollisesti, mikä osaltaan selittää hänen kirjakielisyytensä. Silti hänen kirjakielisyyssasteensa on odottamattoman korkea; pelkästään yhden haastattelun perusteella on tosin vaikea sanoa, millaista kieltä informantti käyttäisi vapaamuotoisemmassa tilanteessa. Joka tapauksessa hänen esimerkkinsä osoittaa, että varsin formaali puhetapa on vielä 1970-luvulla ollut jopa keski-ikäisille puhujille ainakin osittain luonteenomainen. Olihan julkipuhekielikin esimerkiksi radiossa ja televisiossa vielä tuohon aikaan varsin muodollista nykyiseen verrattuna.

Kuvioissa 7 ja 8 on esitetty kahden 1950-luvulla syntyneen nuoren naisen piirreprofiilit.

Kuvio 7.
Vuonna 1952
syntyneen
töölöläisen
lukiota käyvän
nuoren naisen
piirreprofiili.

Puhekielisyyss-
prosentti 78.

Kuvio 8.
Vuonna 1955
syntyneen
kalliolaisen
kansalaiskoulu-
ikäisen nuoren
naisen piirre-
profiili.
Puhekieli-
syyprosentti 93.

Töölöläisen lukiota käyvän nuoren naisen piirreprofiili (kuvio 7) poikkeaa dramaattisesti vanhan ja keski-ikäisen akateemisen töölöläisnaisen profiileista; kuitenkin tämä nuori nainen on kirjakielisin oman ikäryhmänsä naispuhujista. Puhekieli-
syyprosentti on kuvion 7 profiilissa 78; puhekielisten varianttien osuus on kolmessatoista piirteessä 90 prosenttia tai enemmän. Kirjakieliset variantit ovat enemmistönä vain neljässä piirteessä (*ea*, *eä*, *oa*, *öä*, *ua*, *yä*, *ia*, *iä* -loppuisissa partitiivimuodoissa sekä inessiivissä). Töölöläisen nuoren naisen puhetta ei voi hyvällä tahdollakaan luonnehtia kirja- tai yleiskieliseksi. Puhujan tausta on silti hyvin akateeminen. Hän on itse käynyt erästä Helsingin perinteistä eliittikoulua, Tyttönormaalilyseota. Hänen isänsä oli Helsingin yliopiston professori ja äitinsä kielenopettaja. Ero vanhempiin puhujiin verrattuna on niin dramaattinen, että kuviossa 7 esitettyä profiilia voi pitää suorastaan protestina vanhempien sukupolvien puhetta kohtaan. Kyseessä on nuorempien sukupolvien pyrkimys irtautua vanhempien sukupolvien kirjakielisen puhekielen mallista (vrt. Paunonen 1982: 142–149; 1993: 54–56). Nuorempien sukupolvien kielellinen protesti ei ole yksittäisilmiö, vaan se liittyy laajempaan nuorisokulttuurin murrokseen, joka alkoi Suomessa 1950-luvulla.

Kuviossa on muuan seikka, joka herättää uteliaisuutta. Monessa piirteessä puhekieli-
set variantit ovat vallalla, mutta niissä on silti muutaman prosenttiyksikön osuus myös kirjakielisiä tapauksia. Näin on esimerkiksi *inen*-adjektiiveissa, yksikön 3. persoonan imperfektimuodoissa, yksikön 1. persoonan pronominesiiintymissä sekä verbien monikon 1. ja 3. persoonan kongruenssitapauksissa. Monet kirjakielisistä varianteista liittyvät aivan erityisiin yhteyksiin, jaksoihin, joissa puhuja ilmeisen tietoisesti vaihtaa koodia: kirjakieliset variantit ovat osoittamassa puhujan ironista tai sarkastista asennetta siihen, mistä hän on juuri puhumassa. Esimerkiksi lapsuutensa leikeistä hän kertoi: *No enste nyt*

oli iham pienenä ni sillo oli nuket, sillon ku mä oli jotain, kolmen neljän ja sitte ku ma oli viiden ni sitte astuivat autot elämään ja ne kesti ainaki kahteentoist-asti. Kysymykseen koulun raittiusseurasta hän vastasi: *Joo, ts-oli tsemmonen tota noin ni, sai jäsenkortin kun sitoutui noudattamaar raittiutta ja.* Koulussa esitetyn näytelmän ohjaamisesta hän puolestaan kertoi: *Tuota, no ei siell-o, niin ku ketää joll-ois, minkäännäköst käsitystä näytelmä ohjaamisest, se on yleensä luokavalvoja joka sitte katso kum me harjottelemme.* Koodinvaihto puhekielestä kirjakieleen ei ole poikkeuksellista. Ilmiöön on kiinnittänyt huomiota Hanna Lappalainen nuorten eteläsuomalaisten aikuisten puhekieltä tutkiessaan (Lappalainen 2004: 281–335). Keinon käyttö edellyttää kuitenkin sitä, että puhuja hallitsee myös kirjakielen ilmaukset. Edellytyksenä myös on, että kirjakieliset ilmaukset ovat käyneet niin harvinaisiksi, että niitä voi tällä tavoin käyttää tiettyyn erityistehtävään.

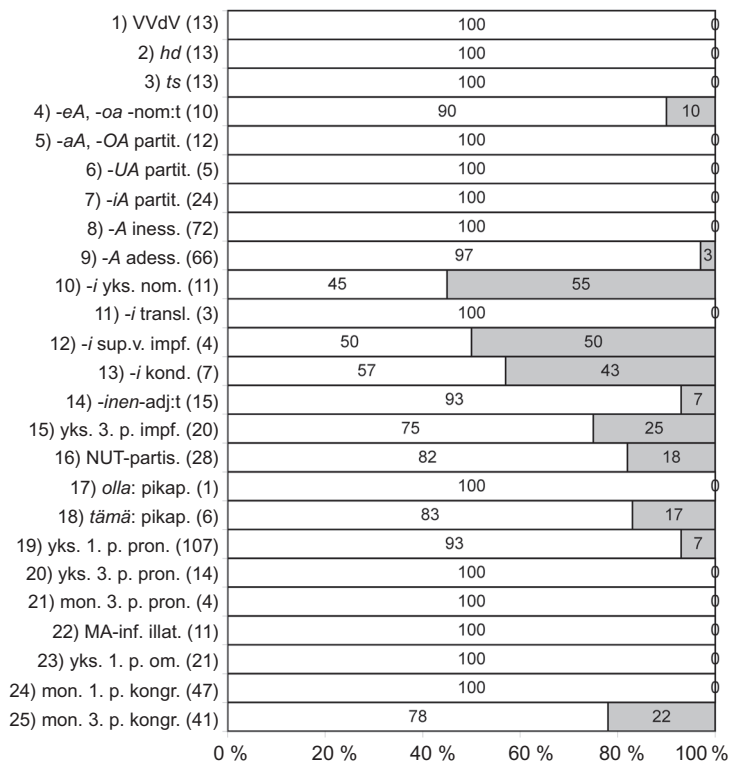
Kuviossa 8 on esitetty 1970-luvun aineiston puhekielisimmän informantin, kansalaiskoulua käyvän nuoren naisen, piirreprofiili. Hänen puhekielisyyssprosenttinsa on peräti 93, ja puhekielisten varianttien osuus on täydet 100 prosenttia viidessätoista piirteessä. Kirjakielisiä varianteja on merkittävässä määrin vain *ea, eä, oa, öä, ua, yä, ia, iä* -loppuisissa partitiivimuodoissa, inessiivissä ja adessiivissa sekä MA-infinitiivin illatiivissa. Puhuja on muutenkin hyvin tyypillinen helsinkiläisnuori, mikä näkyy esimerkiksi *duunaa*-tyyppisten infinitiivimuotojen käytössä: *Nyt meill jouluj jälkeev vaihtu niij-että, toiner ryhmä meni, tota käsitöihij ja meillet tuli kotitaloutta. Kyl seki kivaa o ku saa duunaaak kaikkia, safkaa ja pistääm mausteit niin paljo ku haluu mut – –.* On vaikea sanoa, onko juuri tämä puhuja kirjakielenvastaisen puhekielen innovaattoreita, mutta hän, samoin kuin kuvion 7 lukiota käyvä nuori nainen, edustaa niitä ryhmiä, jotka 1970-luvulla ovat aivan ilmeisesti olleet muutoksen kärjessä. (Muutoksen innovaattoreista yleensä ks. Vaattovaara 2003.)

1970-luvun aineisto kattaa suuren osan 1900-luvun helsinkiläisen puhekielen historiasta. Vanhimmat puhujat ovat syntyneet 1900-luvun alkuvuosina, nuorimmat 1950-luvulla. Vanhimpien puhujien joukosta löytyvät sekä kirjakielisimmät että murteellisimmat puhujat. Nuorimmat puhujat edustavat puolestaan kokonaan erityyppistä puhekieltä kuin heidän vanhempansa ja isovanhempansa. Ääritapauksia 1970-luvun aineistossa ovat vanha akateeminen töölöläisnainen, jonka puhekielisyyssprosentti oli 0 (kuvio 1), ja kalliolainen kansalaiskoulua käyvä nuori nainen, jonka puhekielisyyssprosentti oli 93 (kuvio 8). Myös pelkästään töölöläisten naisten kesken sukupolvittaiset erot olivat suuret: vanhan akateemisen naisen puhekielisyyssprosentti oli, kuten jo mainittiin, 0 (kuvio 1); keski-ikäisen akateemisen naisen vastaava prosenttiluku oli 32 (kuvio 5) ja lukiota käyvän nuoren naisen 78 (kuvio 7). Vanhan ja vielä keski-ikäisenkin akateemisen töölöläisnaisen puhekieltä voi luonnehtia »yleiskieliseksi»; sen sijaan nuoren töölöläisnaisen kieltä ei voi pitää perinteisenä yleiskielenä.

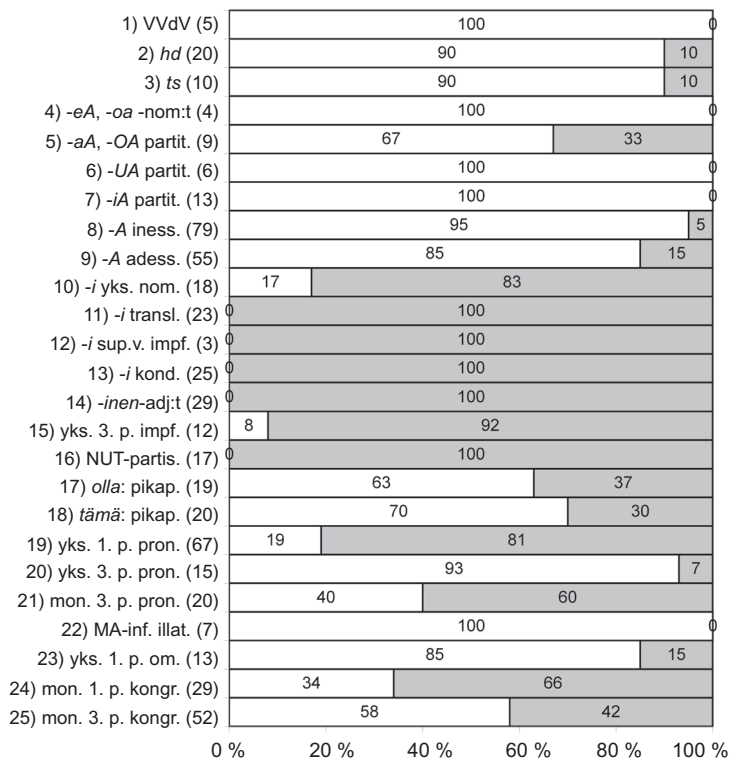
PUHUJASUKUPOLVIEN VERTAILUA 1970-LUVUN JA 1990-LUVUN AINEISTON VALOSSA

Kaksi eriaikaista aineistoa antaa mahdollisuuden tarkastella sitä, miten periaatteessa vastaavien sukupolvien kieli on muuttunut kahdenkymmenen vuoden aikana. Kuvioissa 9 ja 10 on esitetty kahden vanhan akateemisen naisen piirreprofiilit; toinen edustaa 1970-luvun ja toinen 1990-luvun vanhinta ikäryhmää. Kuvion 9 informantti on 1970-luvun aineiston toiseksi kirjakielisin vanha akateeminen nainen.

Kuvio 9.
Vuonna 1904
syntyneen
vanhan akateemisen
töölöläisen piirre-
profiili (1970-l.).

Kuvio 10.
Vuonna 1927
syntyneen
vanhan akateemisen
töölöläisen piirre-
profiili (1990-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 43.

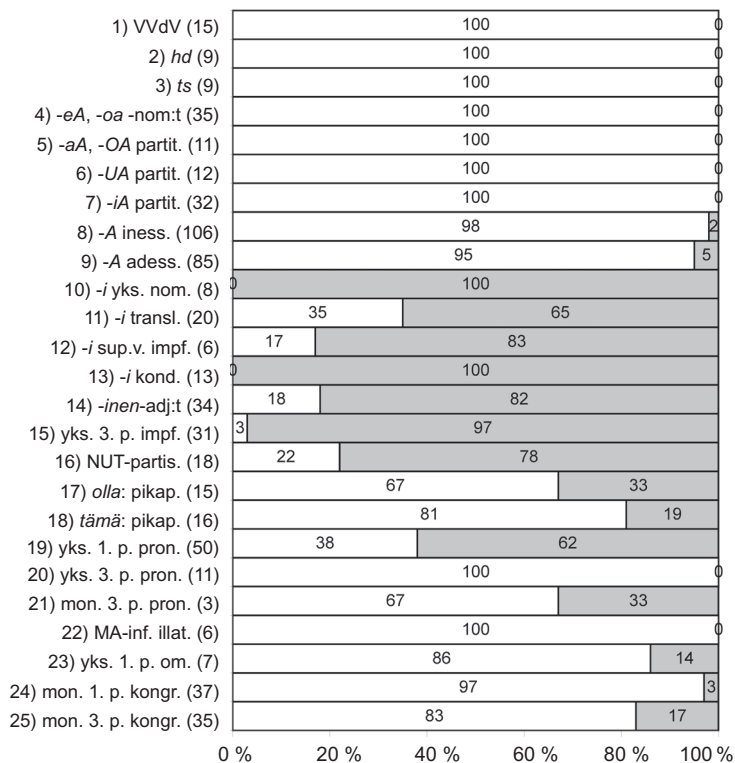
Kuvion 9 informantti edustaa 1970-luvun vanhoja akateemisia töölöläisiä naisia. Hän on hyvin kirjakielinen puhuja; hänen puhekielisyyssprosenttinsa on vain 10. Kuvion 10 puhuja on puolestaan kirjakielisin 1990-luvun aineiston vanhoista akateemisista töölöläisnaisista. Hänen puhekielisyyssprosenttinsa on kuitenkin jo 43. Profiilien erot ovat hyvin selvät. 1970-luvun vanhalla akateemisella naispuhujalla on merkittävästi puhekielisiä muotoja vain *-i:n* loppuheittotapauksissa, *sanoi*-tyyppisissä imperfektimuodoissa ja NUT-partisiipissa sekä monikon 3. persoonan verbimuodoissa. 1990-luvun kirjakielisimmällä vanhalla akateemisella naispuhujalla puhekielisten tapausten osuus on täydet 100 prosenttia viidessä piirteessä (translatiivissa, supistumaverbien imperfektissä, konditionaalissa, *inen*-adjektiiveissa ja NUT-partisiipissa). Lisäksi hänellä on puhekielisiä muotoja esimerkiksi *hd-* ja *ts-*tapauksissa sekä huomattavan paljon *me mennään* -tyyppiä, joka 1970-luvun vanhalta akateemiselta naiselta puuttuu kokonaan.

Kuvioiden 9 ja 10 vertailu osoittaa, että helsinkiläinen kieliyhteisö on kahdessakymmenessä vuodessa suuresti muuttunut. 1990-luvun aineistossa ei enää ollut sellaisia (lähes) kirjakielisiä puhujia, joita vielä 1970-aineistoon osui useita. Vielä 1970-luvulla akateemisten töölöläisten käyttämää puhekieltä kutsuttiin verraten yleisesti »sivistyneeksi puhekieleksi». Tätä ilmausta käytti esimerkiksi professori Terho Itkonen keskustellessaan kanssani 1970-luvulla akateemisten töölöläisten puhekielestä. Sama nimitys esiintyi myös professori Matti Sadeniemen 1970-luvulla Kotikielen Seurassa pitämässä puheenvuorossa. On vaikea sanoa, täyttäsikö 1990-luvun vanhojen akateemisten naisten puhekieli enää niitä kriteerejä, jotka »sivistyneelle puhekielille» perinteisesti asetettiin. Kysymys yleiskielen rajoista osoittautuu eri-ikäisen aineiston valossa vaikeasti ratkaistavaksi tai määriteltäväksi.

Kuvioissa 11 ja 12 on esitetty kahden keski-ikäisen akateemisen töölöläisnaisen piirreprofiilit; toinen edustaa 1970-luvun ja toinen 1990-luvun keski-ikäisiä puhujia.

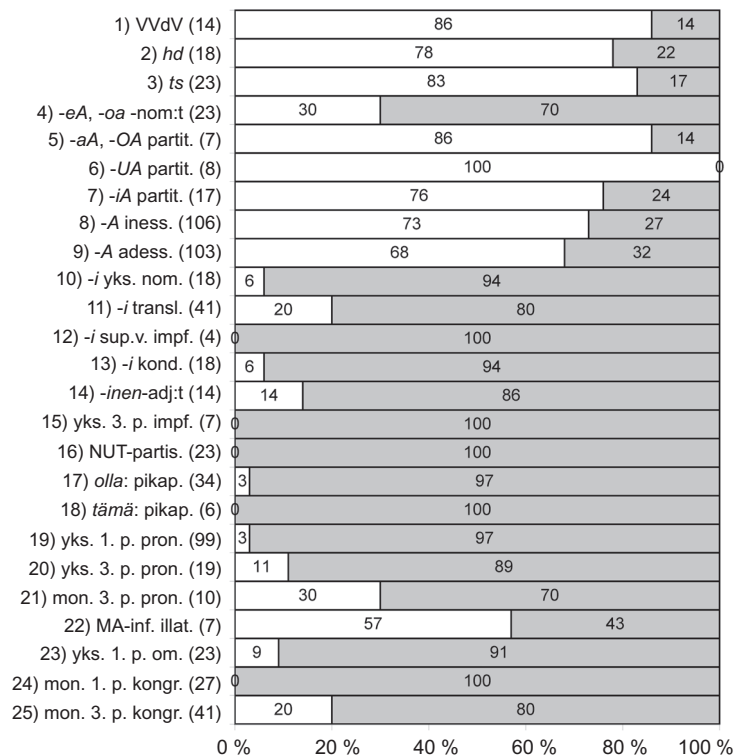
Kuvio 11.
Vuonna 1927
syntyneen keski-
ikäisen akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili (1970-1.)

Puhekielisyysprosentti 32.

Kuvio 12.
Vuonna 1954
syntyneen keski-
ikäisen akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili (1990-1.)

Puhekielisyysprosentti 66.

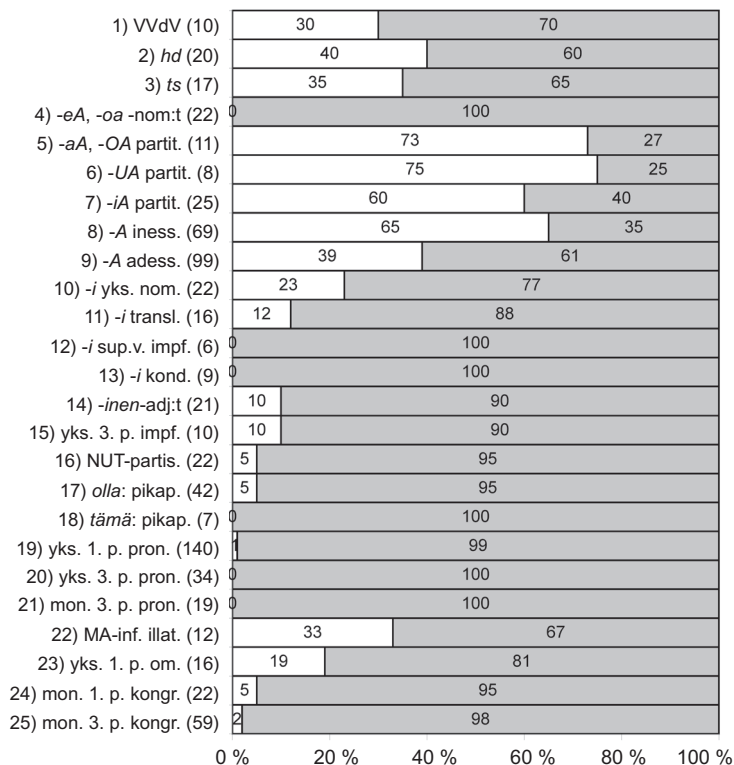

Ero kahden eriaikaista aineistoa edustavan keski-ikäisen akateemisen tölöläisnaisen välillä on niin ikään huomattavan suuri. Vuonna 1927 syntyneen naisen piirreprofiili (kuvio 11; 1970-l.) on suhteellisen kirjakielinen: puhekielisyysprosentti on 32, ja peräti kahdessaatoista piirteessä kirjakielisten varianttien osuus on (lähes) 100 prosenttia. Vuonna 1954 syntyneen naisen puhekielisyysprosentti on sitä vastoin jo 66, ja hänellä puolestaan kymmenessä piirteessä puhekielisten varianttien osuus lähentelee 100:aa prosenttia (kuvio 12; 1990-l.). Ero on selvä muun muassa *hd-* ja *ts-*yhtymän vastineissa, mutta se näkyy myös muun muassa verbien monikon 1. ja 3. persoonan kongruenssitapauksissa. Kuvion 12 perusteella voi sanoa, että *me mennään* ja *lapset leikkii* -tyyppiset muodot ovat 1990-luvun tölöläistä yleiskieltä. Myös yksikön 1. ja 3. persoonan sekä monikon 3. persoonan pronominitapauksissa on selvä ero: 1970-luvun keski-ikäisellä naisella *hän*-pronominin osuus on 100 %, 1990-luvun keski-ikäisellä naisella sitä vastoin valtavarianttina on *se*, jonka osuus on peräti 89 %. Niin ikään MA-infinitiivin tunnuksittomat illatiivimuodot ovat alkaneet yleistyä akateemistenkin naisten puheeseen: *antaa(n)*, *tekee(n)* -tyyppisten varianttien osuus on 1990-luvun keski-ikäisellä naisella 43 %.

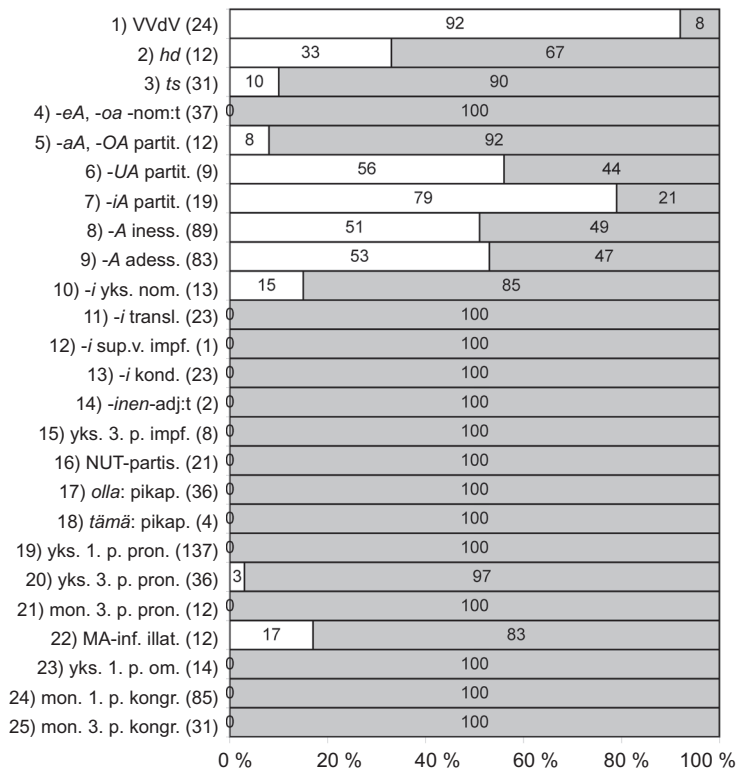
Kysymys »yleiskielen» rajoista käy entistä hämääväksi, kun vertaillaan 1970-luvun ja 1990-luvun keski-ikäisiä akateemisia naispuhujia. 1970-luvun keski-ikäisen akateemisen naisen puhekieli täyttäneen vielä perinteisen kirjakielisen yleiskielen ehdot, mutta 1990-luvun keski-ikäisen akateemisen naisen puhetta on vaikea enää pitää perinteisessä mielessä yleiskiellisenä. Hänen puheensa tulee itse asiassa lähemmäksi 1970-luvun lukiota käyvän nuoren naisen puhetta (kuviossa 7). 1990-luvun tölöläistä kieliyhteisöä edustavasta aineistosta ei näin ollen enää löytynyt lainkaan (lähes) kirjakielisiä puhujia, ja perinteisessä mielessä yleiskiellisiäkin puhujia oli vain vanhimpien akateemisten informanttien joukossa. Keski-ikäisten akateemisten naisten puhekieli oli tämän aineiston valossa 1990-luvulla olennaisesti erilaista kuin samaan sukupolveen kaksikymmentä vuotta aiemmin kuuluneiden.

Kuvioissa 13 ja 14 on esitetty kahden tölöläisen lukiota käyvän nuoren naisen piirreprofiilit; toinen edustaa 1970-luvun, toinen 1990-luvun nuoria puhujia.

Kuvio 13.
Vuonna 1952
syntyneen
töölöläisen
lukiota käyvän
nuoren naisen
piirreprofiili
(1970-l.).

Kuvio 14.
Vuonna 1973
syntyneen
töölöläisen
lukiota käyvän
nuoren naisen
piirreprofiili
(1990-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 83.

Kahden lukiota käyvän nuoren naisen piirreprofilien erot eivät ole niin suuret kuin vanhojen ja keski-ikäisten profileissa. Tämä on tosin ymmärrettävää jo siksi, että 1970-luvun nuoren töölöläisnaisen puhekielisyysprosentti on varsin korkea, 78 (kuvio 13). 1990-luvun nuorella töölöläisnaisella vastaava luku on tosin hieman suurempi, 83 (kuvio 14), mutta erotus ei ole kovinkaan suuri. Joissakin piirteissä (esim. VVdV-tapauksissa) 1990-luvun nuori töölöläisnainen on jopa kirjakielisempi kuin 1970-luvun nuori nainen. 1990-luvun nuorella naisella on kuitenkin selvästi useammassa piirteessä puhekielisten varianttien osuus täydet 100 prosenttia; tällaisia piirteitä on kaikkiaan neljätoista. Hänen aineistossaan ei myöskään ole esimerkkejä kirjakielen käytöstä koodinvaihtotapauksissa siihen tapaan kuin 1970-luvun nuorella naisella. 1990-luvun nuoren naisen esimerkki osoittaa, että 1970-luvun aineistossa dramaattisena näkynyt puhekielen muutos on yhä jatkumassa mutta huomattavasti tasaantuneempana. Paluuta kirjakielisempään puhekieleen ei ainaakaan näytä tapahtuneen, vaan muutos on jäänyt pysyväksi.

Yksityisistä piirteistä huomio kiintyy muun muassa MA-infinitiivin illatiivimuotoihin: 1990-luvun nuorella töölöläisnaisella *antaa(n)*, *tekee(n)* -tyyppisten muotojen osuus on jo 83 %, kun se kaksikymmentä vuotta aiemmin syntyneellä nuorella naisella oli 76 %. Ero ei sinänsä ole kovinkaan suuri, mutta se osoittaa, että tunnuksettomat MA-infinitiivin illatiivimuodot ovat yleistymässä. Sama suuntaus on suomalaisessa puhekielessä aivan ilmeisesti jatkunut 1990-luvun alkupuolelta lähtien, koska nykyisin *antaa(n)*, *tekee(n)* -tyyppisiä muotoja kuulee jo huomattavan yleisesti radion ja television asiaohjelmissa, keskusteluissa ja haastatteluissa.

Puheena olleiden piirreprofilikuvoiden perusteella voidaan yleistäen sanoa, että 1970-luvun ja 1990-luvun Töölö ovat olleet hyvin erilaisia kieliyhteisöjä. 1970-luvun Töölössä oli vielä vanhan kirjakielisten puhekielen tradition jatkajia. Heitä oli varsinkin vanhojen akateemisten puhujien keskuudessa, mutta myös keski-ikäisten akateemisten puhujien kieli oli vielä suhteellisen kirjakielistä. Ainakin sitä olisi yhä voinut luonnehtia kirjakieltä lähellä olevaksi yleiskieleksi. 1970-luvun aineistossa vain nuoret puhujat poikkesivat radikaalisti vanhemmista. 1990-luvun aineistossa ei kirjakielisiä puhujia enää ollut lainkaan. Vanhojen akateemisten naisten puhetta voisi silti yhä luonnehtia paremmin yleiskieliseksi kuin puhekieliseksi. Sitä vastoin keski-ikäisten akateemisten naisten puhekieli alkoi 1990-luvulla olla kaukana perinteisestä yleiskielestä. Jyrkin raja 1990-luvun aineistossa kulkeekin vanhojen ja keski-ikäisten puhujien välillä.

SAMAT PUHUJAT 1970-LUVUN JA 1990-LUVUN AINEISTOSSA

Kaksi eriaikaista aineistoa antaa mahdollisuuden myös vertailla samojen puhujien kieltä kahdenkymmenen vuoden välein. Etukäteen on mahdollista olettaa, ettei puhujien kielessä ole tapahtunut merkittäviä muutoksia, mutta yhtä mahdollista on ajatella, että kahdessakymmenessä vuodessa informanttien kieli on joko kirjakielistynyt tai puhekielistynyt.

Kysymys yksityisten puhujien kielen muuttuvuudesta tai muuttumattomuudesta on nykyisessä sosiolingvistisessä keskustelussa hyvin ajankohtainen. Se liittyy olennaisesti näennäisaikaisen ja reaaliaikaisen muutoksen suhteeseen. Näennäisaikainen muutos il-

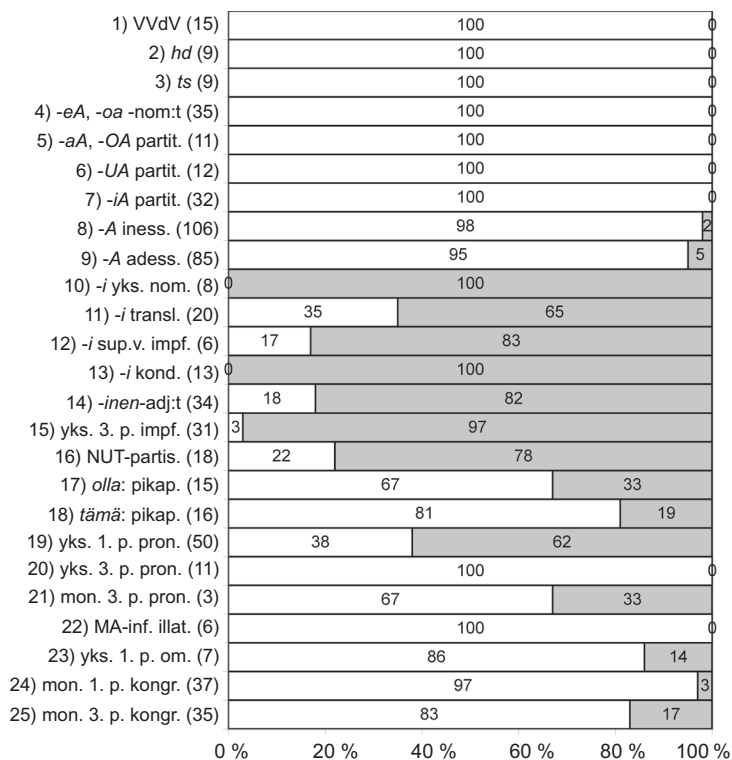
menee yksinkertaisimmillaan kielen synkronisessa poikkileikkauksessa ikäryhmittäisinä eroina: jokin variantti on nuoremmilla sukupolvilla yleisempi kuin vanhemmilla. Jotta näennäisaikainen kuva muutoksesta vastaisi todellista reaaliaikaista muutosta, oletuksena on, ettei yksityisten puhujien kieli eri ikävaiheissa muutu. Parin viimeisen vuosikymmenen aikana näennäisaikaista muutoksesta on jo useissa tutkimuksissa voitu verrata reaaliaikaiseen aineistoon (esimerkiksi Cedergren 1987; Trudgill 1988; Sundgren 2002; näennäisaikaisen ja reaaliaikaisen muutoksen suhteesta tarkemmin Paunonen 2005 ja siinä mainittu kirjallisuus).

Myös Helsingin puhekielen kaksi eriaikaista aineistoa antavat hyvät mahdollisuudet näennäisaikaisen ja reaaliaikaisen muutoksen tutkimiseen. Seuraavassa vertailen sekä 1970-luvun keski-ikäisten että nuorten puhujien profiileja heidän 1990-luvun haastatteluihinsa.

Kuvioissa 15 ja 16 on esitetty saman, vuonna 1927 syntyneen akateemisen tölöläisnaisen piirreprofiilit 1970-luvulla ja 1990-luvulla.

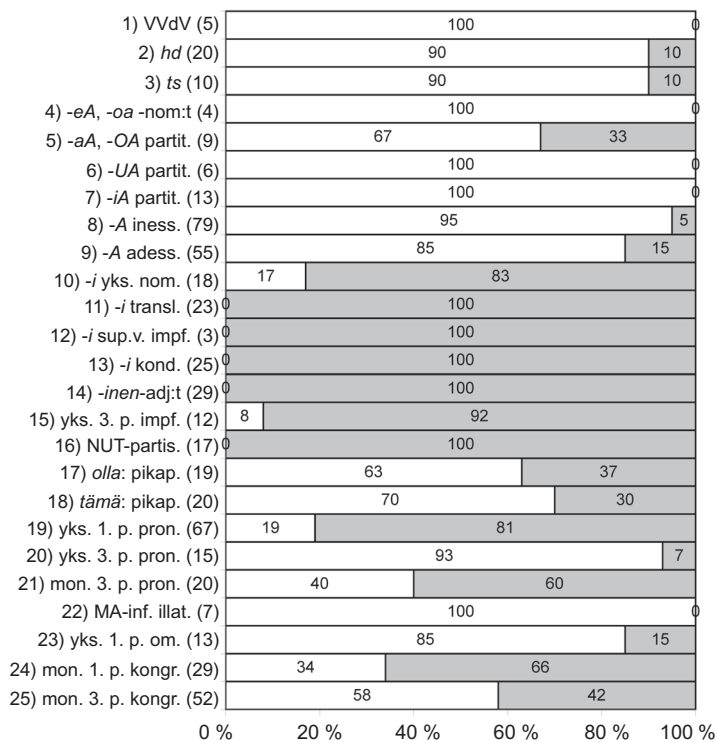
Kuvio 15.
Vuonna 1927
syntyneen
akateemisen
tölöläisnaisen
piirreprofiili
(1970-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 32.

Kuvio 16.
Vuonna 1927
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili
(1990-l.)

Puhekielisyy-
sprosentti 43.

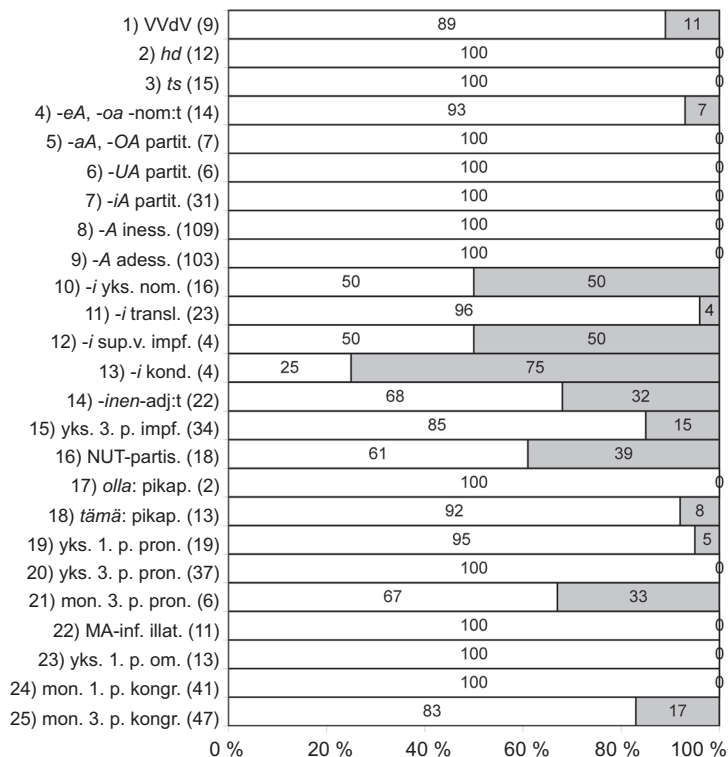

Kuvion 15 akateeminen töölöläisnainen oli 1970-luvun aineistossa oman ryhmänsä kirjakielisin puhuja. Hänen puhekielisyyssprosenttinsa oli 32. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin vastaava luku oli 43 (kuvio 16). Hänen kielensä on näin ollen selvästi puhekielistynyt; muutos on tapahtunut kieliyhteisön yleisen muutosvirran suuntaan. Puhekielistyminen näkyy muun muassa *hd-* ja *ts*-tapauksissa sekä inkongruenssin yleistymisenä verbien monikon 1. ja 3. persoonan muodoissa. Monissa sellaisissa piirteissä, joissa hänellä oli 1970-luvun aineistossa vielä vaihtelua kirjakielisten ja puhekielisten muotojen kesken, puhekieliset muodot ovat 1990-luvun aineistossa yksinomaistuneet (esim. *i:tön punanen*-tyyppi *inen*-adjektiiveissa ja *t:tön tullu, mennä*-tyyppi NUT-partisiipin muodoissa). Joissakin tapauksissa, joissa puhujalla oli 1970-luvun aineistossa vain kirjakielisiä variantteja, 1990-luvun haastattelussa on myös puhekielisiä muotoja (esimerkiksi *ovee, taloo*-tyyppisiä partitiivimuotoja ja *se*-pronominia yksikön 3. persoonassa *hän*-pronominin rinnalla). Profiilien 15 ja 16 vertailu osoittaa, että keski-ikäisenkin puhujan kieli saattaa vielä muuttua hänen ikääntyessään. Toisaalta muutokset eivät ole olleet kovin radikaaleja, mutta hienoinen puhekielistyminen näkyy lähes jokaisessa vaihtelunalaisessa piirteessä. (Keski-ikäisten kielessä tapahtuneista muutoksista ks. esim. Eckert 1998: 164–166; vrt. myös Eva Sundgrenin havaintoja eri ikäryhmien kielellisestä muutosherkkyydestä, 2002: 285–287.)

Aiemmin oli myös puhetta 1970-luvun akateemisesta keski-ikäisestä töölöläismiehestä, joka oli huomattavan kirjakielinen (kuvio 6). Voidaan kysyä, mitä hänen puheelleen on kahdenkymmenen vuoden aikana tapahtunut. Kuviossa 17 ja 18 on esitetty hänen piirreprofiilinsa 1970-luvun ja 1990-aineiston perusteella.

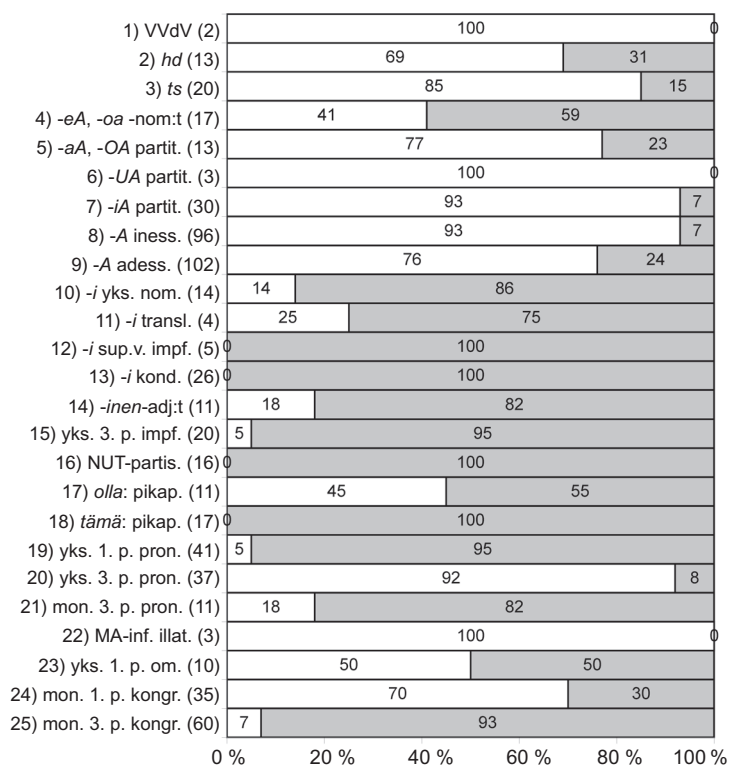
Kuvio 17.
Vuonna 1928
syntyneen
akateemisen
töölöläismiehen
piirreprofiili
(1970-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 14.

Kuvio 18.
Vuonna 1928
syntyneen
akateemisen
töölöläismiehen
piirreprofiili
(1990-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 53.

On vaikea uskoa, että kuviot 17 ja 18 esittävät saman henkilön puhetta. Kuvio 17 kuvaa hyvin kirjakielistä puhujaa, jonka puhekielisyysprosentti oli 14. Kuvion 18 puhujan puhekielisyysprosentti on sitä vastoin 53. 1970-luvulla kyseinen keski-ikäinen akateeminen mies oli ikäryhmässään poikkeuksellisen kirjakielinen. 1990-luvun aineistossa hänen profiilinsa on jopa puhekielisempi kuin edellä puheena olleen samanikäisen akateemisen naisen profiili (kuviossa 16); voidaan sanoa, että 1990-luvun aineistossa puhuja ei merkittävästi poikkea muista akateemisen koulutuksen saaneista ikätovereistaan. 1970-luvulla hänellä oli puhekielisiä variantteja vain 13 piirteessä; 1990-luvulla niitä oli 22 piirteessä. Informantin puhekielistyminen näkyikin lähes joka piirteessä; esimerkiksi verbien monikon 1. ja 3. persoonassa inkongruenssitapaukset ovat merkittävästi yleistyneet. Kiintoisaa on myös verrata persoonapronominien käyttöä eriikäisissä aineistoissa. 1970-luvun aineistossa yksikön 1. persoonan muodoista *minä*-variantin osuus oli 95 %, 1990-luvun aineistossa sitä vastoin vain 5 %. Yksikön 3. persoonassa kirjakielinen *hän*-variantti oli 1970-luvulla yksinomainen; 1990-luvulla sen osuus oli 92 %. Monikon 3. persoonassa *he*-variantin osuus oli 1970-luvulla 67 %, 1990-luvulla enää vain 18 %.

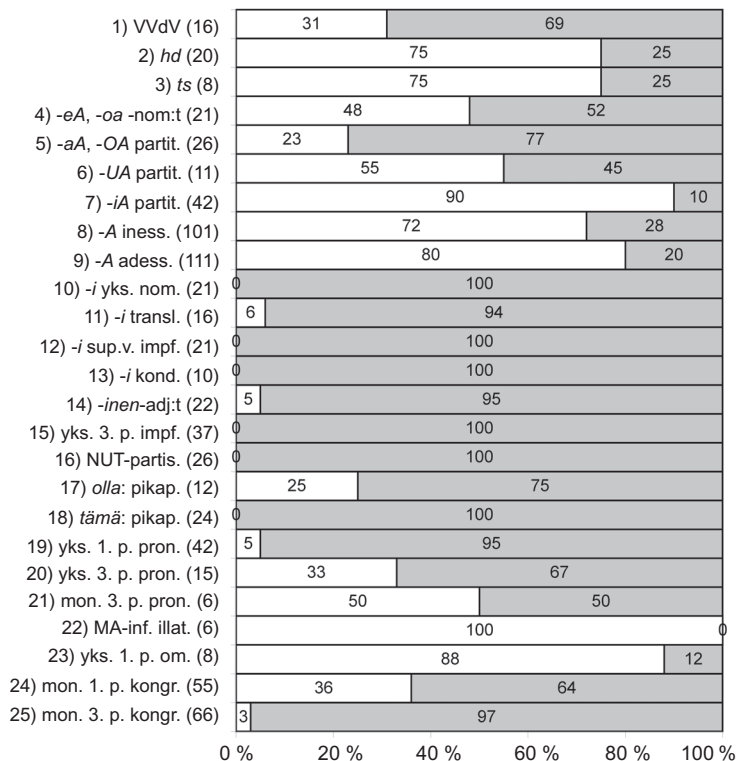
On vaikea löytää selitystä siihen, miksi kyseiset kaksi profiilia poikkeavat toisistaan niin suuresti kuin kuvioiden 17 ja 18 perusteella voi päätellä. Mieleen tulee ensimmäiseksi kysymys puhujan kielellisestä henkilöhistoriasta. Siitä ei kuitenkaan löydy yksiselitteistä vastausta. Haastattelujen väliin jääneiden kahdenkymmenen vuoden aikana haastateltava oli toiminut korkeissa tehtävissä valtionhallinnossa; häneltä on niissä edellytetty hyvinkin korrektilä suomen kielen käyttämistä. Toisaalta hän oli jälkimmäisen haastattelun aikaan jo eläkeläinen, eikä häneltä enää vaadittu sellaista formaalia esiintymistä kuin aiemmin. Voisi ajatella, että hän on eläkkeelle jäätyään halunnut kielellisestikin irtautua virkamiehen roolistaan. Vastaavanlaiseen työelämästä eläkkeelle jääneiden miesten kielelliseen vapautumiseen ovat viitanneet muun muassa Penelope Eckert (1998: 165) ja Marianne Rautanen (1999: 94). On silti myös mahdollista, että puhuja on 1970-luvulla ja 1990-luvulla suhtautunut haastatteluun eri tavoin; 1970-luvun haastattelijahan mainitsi, että haastateltava oli kokenut haastattelutilanteen hyvin muodolliseksi. Olisi siis kyse erilaisista rekisterivalinnoista. Kahden erilaisen rekisterin rinnakkaisuuteen 1970-luvun suomalaisessa puhekielessä ovat viitanneet muun muassa Terho Itkonen (1972: 379–380) ja Fred Karlsson (1975: 53–64).

Mutta mahdollista myös on, että puhujan kieli on kahdessakymmenessä vuodessa ainakin jonkin verran puhekielistynyt; muutos olisi samansuuntainen kuin jo puheena olleella samanikäisellä akateemisella naisella (kuvioissa 15 ja 16). Todennäköistä on, että kuvioiden 17 ja 18 erilaisuus johtuu useasta seikasta. Sinänsä on kuvaavaa sekin, että informantti on 1990-luvulla suhtautunut haastattelutilanteeseen huomattavasti vapaamuotoisemmin kuin 1970-luvulla; samahan näkyy esimerkiksi televisiokeskusteluissa ja -haastatteluissa: ihmiset eivät enää jännitä niissä samalla tavoin kuin aiemmin, eikä niissä myöskään puhuta enää yhtä kirjakielisesti kuin television alkuaikoina ja vielä parikymmentä vuotta sitten.

Kahden puheena olleen keski-ikäisen akateemisen töölöläisen kieli on haastattelukertojen välissä puhekielistynyt. On kuitenkin tapauksia, joissa muutos on kulkenut päinvastaiseen suuntaan. Siitä on esimerkkinä 1930-luvulla syntynyt töölöläisnainen, jonka kielellinen variaatio on esitetty kuvioissa 19 ja 20.

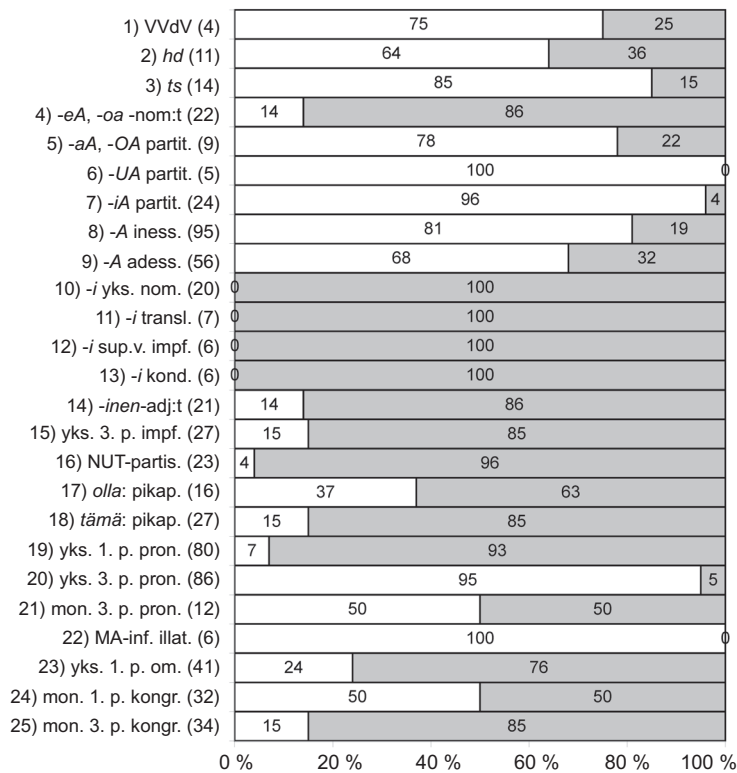
Kuvio 19.
Vuonna 1930
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili
(1970-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 64.

Kuvio 20.
Vuonna 1930
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili
(1990-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 57.

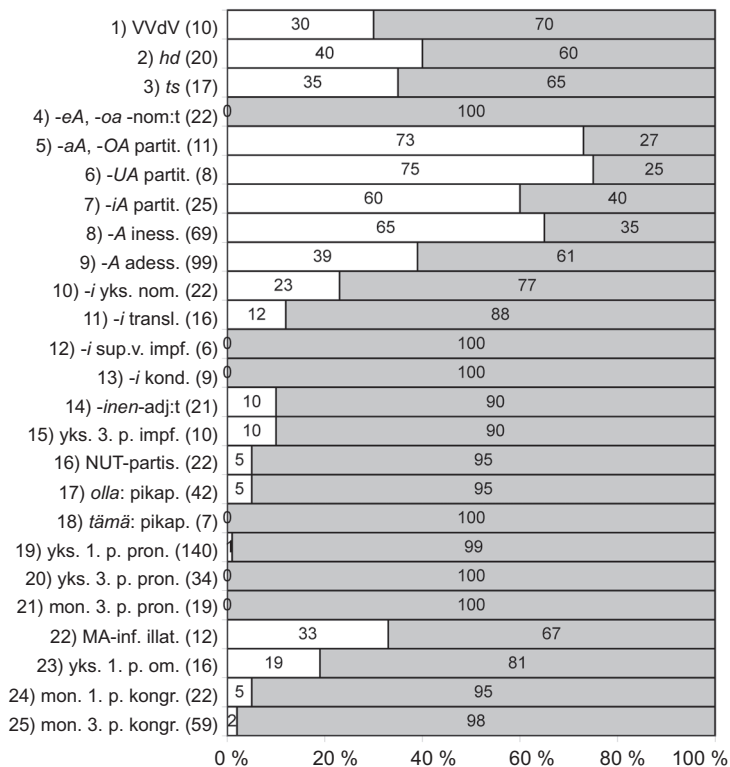

Ero kahden profiilikuvion välillä ei ole kovinkaan suuri. Näyttää kuitenkin siltä, että informantin kieli on kahdessakymmenessä vuodessa hieman kirjakielistynyt. 1970-luvulla hänen puhekielisyyssprosenttinsa oli 64 (kuvio 19); 1990-luvun aineistossa se oli 57 (kuvio 20). Selvimmin kirjakielistyminen näkyy *a, ä* -loppuisissa vokaaliyhtymissä, esimerkiksi *ea, eä, oa* -nomineissa ja 2-tavuisten *e-, o-* ja *ö-*vartaloisten nominien partitiivimuodoissa (*ovee, taloo* -tyypin osuus oli 1970-luvulla 77 %, mutta 1990-luvulla vain 22 %). Myös esimerkiksi *hän*-variantin osuus on 1990-luvun aineistossa huomattavasti suurempi kuin 1970-luvulla; erotus on peräti 62 prosenttiyksikköä. Samoin puhekieliset *me mennään* ja *lapset leikkii* -tyypit ovat informantin kielessä jonkin verran taantuneet, vastoin Helsingin puhekielen yleistä valtavirtaa. Toisaalta taas esimerkiksi yksikön 1. persoonan omistusmuodoissa puhekielisten varianttien (*mun kirjani* ja *mun kirja* -tyyppien) osuus on kasvanut 12 prosentista 76 prosenttiin. Muuten erot ovat melko vähäiset.

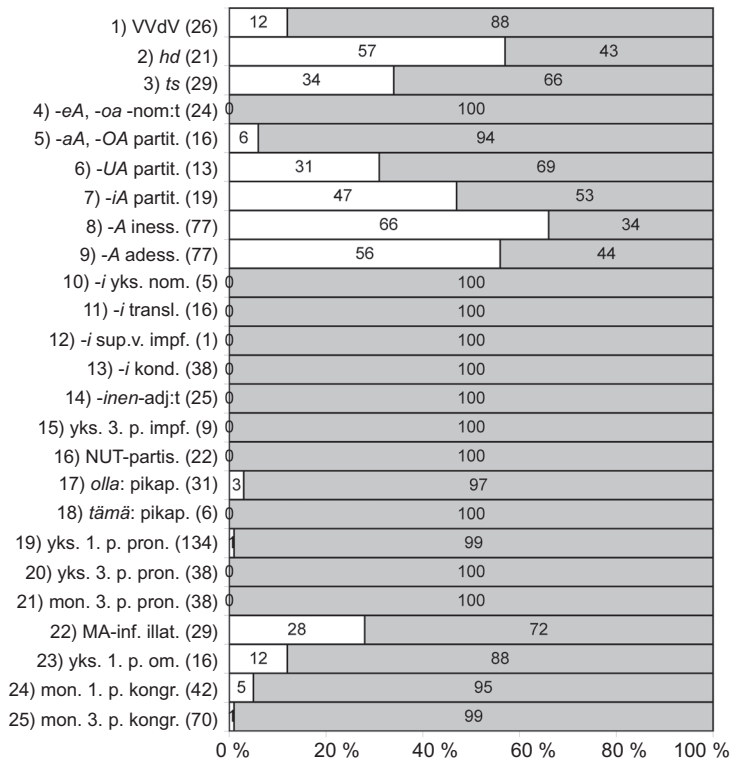
Monta kertaa samalla puhujalla esiintyviä eroja arvioitaessa joutuu kuitenkin kysymään, miten suuri osuus niissä on yksilöllisellä, muutoksista riippumattomalla vaihtelulla. Varsin vähän on tutkittu sitä, miten suurta vaihtelu on kahdessa tai useammassa saman puhujan esimerkiksi kahden päivän tai kahden viikon välein tehdyssä haastattelussa (millainen on toisin sanoen yksilöllinen synkroninen huojunta). Kaikkea eriaikaisissa aineistoissa ilmenevää vaihtelua ei välttämättä voikaan panna puhujakohtaisen muutoksen tiliin, vaan se selittyy yksilöllisenä vaihteluna, joka ei kuvasta todellista muutosta. Niissä tapauksissa, joissa muutokset ovat useissa piirteissä samansuuntaisia, kuten kuvioissa 15 ja 16 sekä 17 ja 18 on laita, voi hyvin olla kysymys puhujan kielessä todella tapahtuneesta muutoksesta, mutta jos muutokset näyttävät menevän piirteittäin ristiin, voi se viitata paitsi muutokseen myös puhujakohtaiseen huojuntaan, joka ei kuvasta todellista muutosta.

Voisi olettaa, että nuorten puhekieli olisi kahdenkymmenen vuoden kuluessa ainakin hieman kirjakielistynyt. Perusteluna on ainakin se, että nuoret ovat keski-ikäistyessään joutuneet työelämään, joka on tuonut uusia kielellisiä vaatimuksia (vrt. esim. Eckert 1998: 164; Rautanen 1999: 94; Sundgren 2002: 285). Kuvioissa 21 ja 22 on esitetty vuonna 1952 syntyneen tšöölöläisen naisen piirreprofiilit 1970- ja 1990-luvulta.

Kuvio 21.
Vuonna 1952
syntyneen
töölöläisen
lukiota käyvän
nuoren naisen
piirreprofiili
(1970-l.).

Kuvio 22.
Vuonna 1952
syntyneen
akateemisen
töölöläisnaisen
piirreprofiili
(1990-l.).

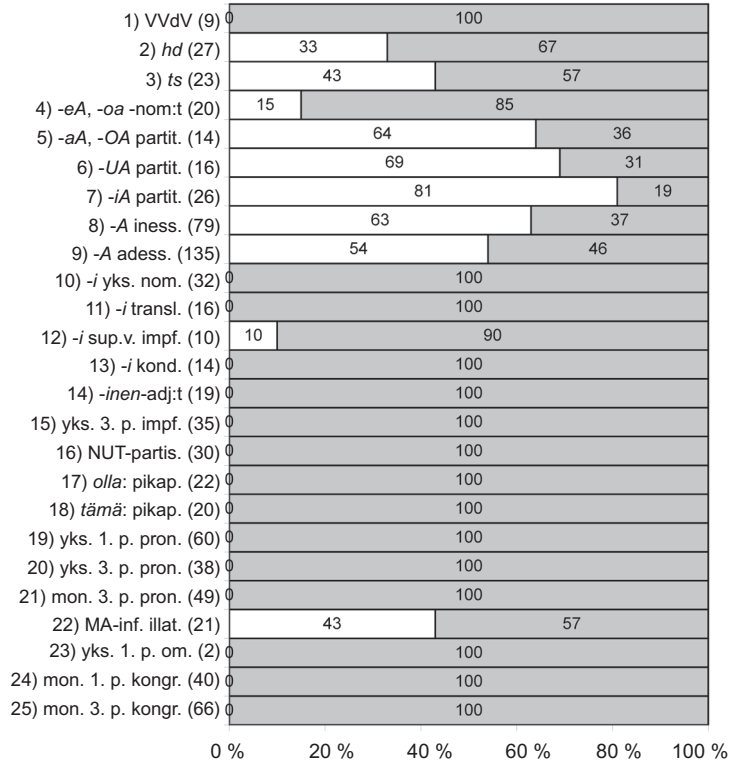
Puhekielisyys-
prosentti 86.

Vastoin odotuksia informantin kieli on kahdenkymmenen vuoden aikana hieman puhekielistynyt. Hänen puhekielisyyssprosenttinsa oli 1970-luvulla 78 (kuvio 21); 1990-luvun aineistossa se oli 86 (kuvio 22). Muutos näkyy ennen muuta *ea, eä, oa, öä, ua, yä, ia, iä* -loppuisissa partitiivimuodoissa (esimerkiksi *kivee, taloo* -tyyppisten partitiivimuotojen osuus on noussut 27 prosentista 94 prosenttiin). Lähinnä on kuitenkin kyse siitä, että piirteet, joissa 1970-luvun aineistossa oli muutaman prosenttiyksikön verran kirjakielisiä variantteja, ovat 1990-luvun aineistossa täysin puhekielistyneitä. Aiemmin oli jo puheena, että informantti käytti kirjakielisiä muotoja monissa tapauksissa koodinvaihtojaksoissa. 1990-luvun aineistossa ei hänellä vastaavanlaisia koodinvaihtotapauksia ollut lainkaan. Kirjakielisten muotojen käyttöön perustuva koodinvaihto näyttäisi näin ainakin hänellä olevan tyypillinen ikäkausipiirre; myös Hanna Lappalaisen tutkimat koodinvaihtotapaukset kuuluivat nuorten aikuisten kielenkäyttöön.

Lukion jälkeen haastateltava on opiskellut Helsingin yliopistossa kieliä. Hän on kuitenkin ollut suurimman osan haastattelujen välisestä ajasta kotona lasten kanssa. Tämä voi osaltaan selittää, miksi hänen puhekielensä ei ole lukiovuosien jälkeen kirjakielistynyt. Kehitys voi toisaalta kulkea päinvastaiseenkin suuntaan. Siitä ovat esimerkkinä kuvioiden 23 ja 24 esittämät piirreprofiilit.

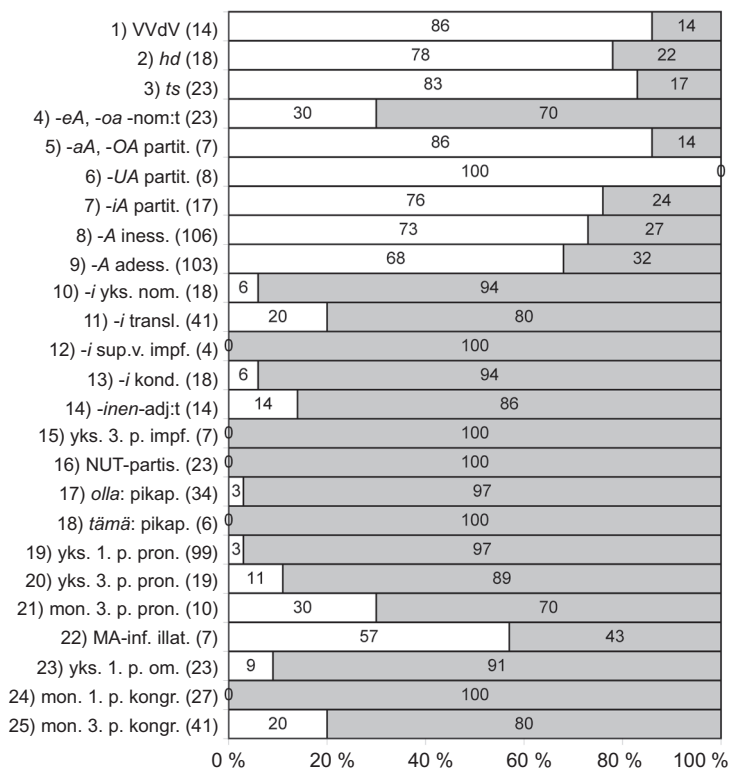
Kuvio 23.
Vuonna 1954
syntyneen
töölöläisen
lukiota käyvän
nuoren naisen
piirreprofiili
(1970-l.).

Puhekielisyyss-
prosentti 81.

Kuvio 24.
Vuonna 1954
syntyneen
akateemisen
töölöläisen
piirreprofiili
(1990-l.).

Puhekielisyys-
prosentti 66.

Vuonna 1954 syntyneen töölöläisen naisen puhekielisyysprosentti oli 1970-luvun aineistossa 81 (kuvio 23). Kaksikymmentä vuotta myöhemmin vastaava luku oli hänellä 66 (kuvio 24). Lukujen erotus on 15 prosenttiyksikköä. Informantin puhe on selvästi kirjakielistynyt. Huomio kiintyy siihen, että puhekielisydet ovat karsiutuneet ennen muuta äännepiirteistä. Selvä ero on myös täysin puhekielisten piirteiden määrässä: 1970-luvun aineistossa oli 15 sellaista piirrettä, joissa puhekielisten varianttien osuus oli täydet 100 prosenttia. 1990-luvun aineistossa tällaisia piirteitä on vain viisi. Kirjakielisten varianttien osuus ei kuitenkaan useimmissa tapauksissa ole lisääntynyt kovinkaan jyrkästi; monissa piirteissä on kyse vain muutaman prosenttiyksikön lisäyksestä. Näissä tapauksissa ei kuitenkaan ole kyse koodinvaihdosta puhekielestä kirjakieleen vaan lähinnä puheenaiheen vaikutuksesta puhujan kielellisiin valintoihin. Haastateltava on opiskellut lukion jälkeen Helsingin yliopistossa matematiikkaa, ja hänestä on tullut paitsi matematiikan lehtori myös tunnetun helsinkiläisen koulun apulaisrehtori. Kirjakielisten muotojen käyttö liittyykin hänellä usein omista työtehtävistä kertoviin jaksoihin. Kirjakielistymisen voi tässä tapauksessa tulkita pitkälti työelämän vaikutukseksi kielenkäyttöön.

Toisaalta huomio kiintyy siihen, että muutamissa tapauksissa puhekieliset variantit ovat pitäneet tiukasti pintansa informantin kirjakielistymisestä huolimatta. Tämä näkyy muun

muassa yksikön 1. persoonan omistusmuodoissa sekä verbien monikon 1. ja 3. persoonan muodoissa: puhekieliset variantit ovat näissä tapauksissa 1990-luvun aineistossakin hyvin tavallisia. *Mun kirja, me mennään* ja *lapsen leikki* -tyyppiset muodot ovat tulleet jäädäkseen akateemisten helsinkiläisten virallisemmissakin yhteyksissä käyttämään puhekieleen.

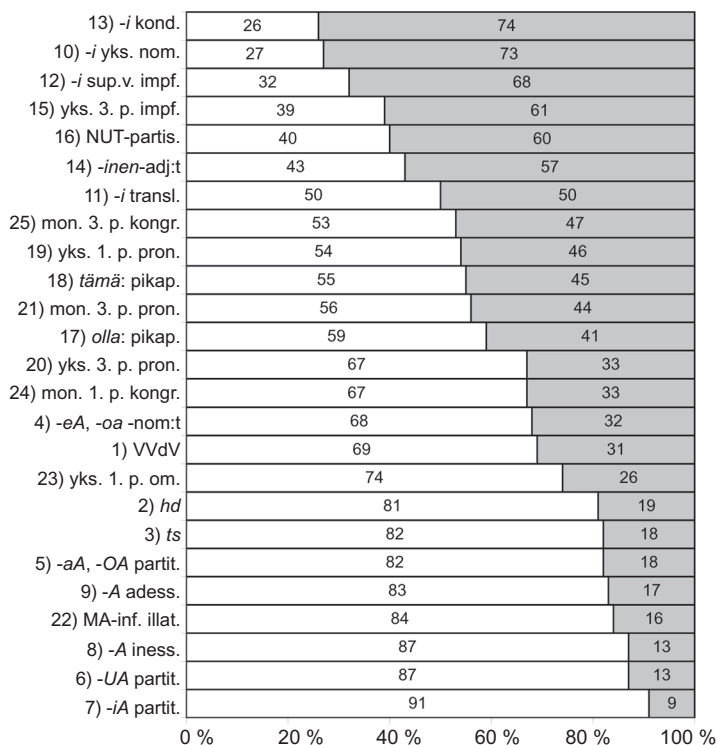
Vaikka Helsingin puhekielen tutkimuksen eriaikaisissa haastatteluissa tavoitteena on ollut se, että haastateltavan kanssa puhutaan mahdollisimman pitkälti samoista aiheista, saman informantin eriaikaisia haastatteluja on vaikea täysin vakioida. Puheenaiheet saattavat kaikesta huolimatta vaihdella, ja eri aiheisiin voi liittyä erilaista sanastoa, joka puolestaan saattaa vaikuttaa piirrevariaatioon. Samoin eri haastattelija voi vaikuttaa sekä haastattelun sisältöön että koko haastattelutilanteen muodollisuusasteeseen. Lisäksi saman puhujan eriaikaisiin haastatteluihin vaikuttaa väistämättä se, että sekä puhuja itse että hänen elämäntilanteensa on 20–30 vuoden aikana muuttunut. Aiemman haastattelun lukiota tai muuta koulua käyvistä nuoresta naisesta tai miehestä on tullut virkanainen tai -mies, ja aiemmasta virkanaisesta tai -miehestä on tullut eläkeläinen. Vaikka informanti puhuisikin kummassakin haastattelussa samoista asioista, hän saattaa sitä paitsi tarkastella niitä eri näkökulmasta. Esimerkiksi nuorella haastateltavalla lapsuus- ja nuoruusvuosien kokemukset ovat vielä varsin lähellä, kun taas 40- tai 70-vuotias katselee näitä aikoja jo etäämpää. Puheenaiheidenkaan vakiointi ei välttämättä onnistu eriaikaisissa haastatteluissa. 1990-luvun keski-ikäisten haastatteluissa tärkeäksi aihepiiriksi nousi työelämä, koska se oli olennainen osa haastateltavien sen hetkistä arkitodellisuutta. Se sitä vastoin puuttui kokonaan samojen informanttien nuoruusvuosien haastatteluista. Samojen puhujien eriaikaisia haastatteluja vertaileva tutkija joutuu kuitenkin tyytymään siihen aineistoon, joka hänellä on käsillä.

PIIRTEIDEN PUHEKIELISYSHIERARKIA

Useissa kuvioissa on tarkasteltu akateemisten töölöläisten puhekieltä 1970- ja 1990-luvulla. Huomion kohteena ovat olleet ennen muuta omissa ryhmissään kirjakielisimmät puhujat. Näiden kuvioiden perusteella voidaan laskea myös piirrekohtaiset puhekielisyshierarkiat. Ne eivät edusta kaikkia akateemisia töölöläispuhujia tai töölöläisiä lukiolaisia, mutta ne osoittavat silti, millainen on ollut eri piirteiden keskinäinen kirjaitai puhekielisyysjärjestys näinä vuosikymmeninä. Samalla ne antavat kuvan siitä, millaista »kirjakielinen» yleiskieli on Helsingissä ollut 1970- ja 1990-luvulla. 1970-luvun piirrehierarkia perustuu puheena olleiden kahdeksan eri-ikäisen töölöläisen piirreprofiileihin (mukana on kolme vanhaa akateemista töölöläistä, kolme keski-ikäistä akateemista töölöläistä ja kaksi lukiota käyvää nuorta naista). 1990-luvun piirrehierarkia pohjautuu puolestaan kuuden eri-ikäisen töölöläisen piirreprofiileihin (mukana on kolme vanhaa akateemista puhujaa, kaksi keski-ikäistä akateemista puhujaa ja yksi lukiota käyvä nuori nainen). 1970-luvun piirrehierarkia on esitetty kuviossa 25 ja 1990-luvun hierarkia kuviossa 26.

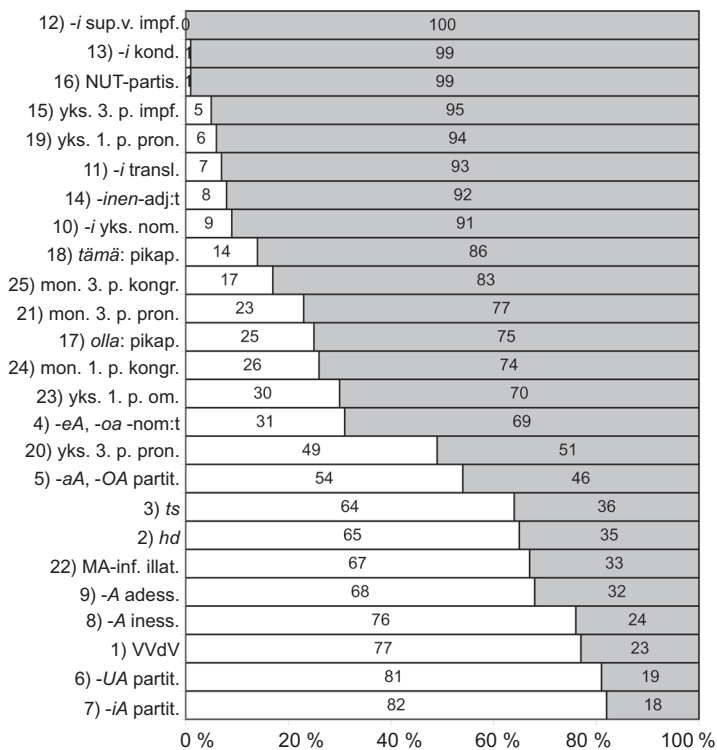
Kuvio 25.
Piirteiden kirja-
ja puhekielisyys-
hierarkia 1970-
luvun töölöläis-
ten puheessa.

Puhekielisyys-
prosentti 38.

Kuvio 26.
Piirteiden kirja-
ja puhekielisyys-
hierarkia 1990-
luvun töölöläis-
ten puheessa.

Puhekielisyys-
prosentti 65.

1970-luvun piirrehierarkiakuviassa (kuvio 25) näkyy vielä vahvasti kirjakielisten vanhojen akateemisten puhujien osuus (vrt. kuvioita 1, 2 ja 9). Puhekielisyshierarkian kärjessä ovat piirteet, joissa kaikkein kirjakielisimmilläänkin puhujilla esiintyi vaihtelua (kuvion 1 esittämää puhujaa lukuun ottamatta). Heidän puheessaan puhekielisiä variantteja oli lähinnä *-i:n* loppuheitto tapauksissa (*yks, tulis, lupas, suureks*), yksikön 3. persoonan imperfektimuodoissa ja *inen*-adjektiiveissa (*sano, punanen*), NUT-partisiipin muodoissa (*antanu, tullu*) sekä monikon 3. persoonan verbimuodoissa (*pojat tulee*). Sitä vastoin monikon 1. persoonan muodoissa vanhoilla kirjakielisillä puhujilla ei esiintynyt lainkaan *me mennään* -tyyppiä. Yksikön 1. persoonan pronomininä on vanhoilla töölöläispuhujilla voinut olla sekä *minä* että harvemmin *mä*. Yksikön 3. persoonan pronomininä heillä oli vain *hän*-varianttia, kun taas monikossa saattoi *he*-pronominin rinnalla esiintyä myös *ne*-pronominin muotoja. Kannattaa kuitenkin muistaa, että kyse on kaikkein kirjakielisimmistä puhujista.

Keski-ikäisiä, 1920–1930-luvulla syntyneitä akateemisia töölöläisiä sisältyy 1970-luvun piirrehierarkiakuviioon kolme. Heistä kaksi oli varsin kirjakielisiä (kuviot 5 ja 6) ja yksi puhekielisempi (kuvio 19). Vain yhden puhekielessä oli *hän*-pronominin rinnalla *se*-varianttia, ja hän oli puheena olleista keski-ikäisistä akateemisista informanteista myös ainoa, joka käytti merkittävässä määrin inkongruenttia *me mennään* -tyyppiä.

1970-luvun hierarkiakuviion puhekielisimmät piirteet ovat nähtävästi ainakin jossain määrin kuuluneet jo 1900-luvun alkupuolen »sivistyneeseen puhekieleen» tai silloiseen töölöläiseen yleiskieleen. Murteissa nämä puhekielisimmät piirteet ovat varsin laaja-alaisia; niitä voisi luonnehtia yleissuomalaisiksi murrepiirteiksi (vrt. Mielikäinen 1982: 281–287; 1991; Mantila 1997: 11–13; 2004: 325–326). Toisin kuin vanhassa työläiskielessä tavatut länsi- ja etelähämäläiset piirteet »sivistyneeseen puhekieleen» kuuluneet murteellisuudet eivät ole olleet alueellisesti leimaavia. Useita näistä piirteistä, esimerkiksi loppuheitto tapauksia, *punanen* ja *sano* -tyyppisiä muotoja, *tullu, menny* -tyyppiä, monikon 1. ja 3. persoonan inkongruentteja verbimuotoja sekä persoonapronominien *se, ne* -variantteja, on Fred Karlsson 1970-luvulla luonnehtinut yleiskielen epävirallisen rekisterin piirteiksi (1975: 53–64, vrt. myös Itkonen 1972: 379).

Kuvion 25 puhekielisyshierarkian jälkipäässä ovat piirteet, joissa vaihtelu ei 1970-luvulla ollut kovin yleistä vielä keski-ikäisilläkään akateemisilla puhujilla. Tällaisia piirteitä ovat äännepiirteet VVdV (*meidän – meijän*), *hd* (*kahdeksan – kaheksan*) ja *ts* (*seitsemän – seittemän*), *ovea, taloa, katua, kahvia, poikia* -tyyppiset partitiivimuodot sekä inessiivi- ja adessiivimuodot (*talossa – talos, täällä paikalla – täl paikal*). Loppuheitto tapauksista tosin elisiomuodot (*meill-on*) ovat saattaneet kuulua variantteina jo vanhaan töölöläiseen yleiskieleenkin. Vanhoilla töölöläispuhujilla ei näissä piirteissä juuri esiinny puhekielisiä variantteja. Keski-ikäisillä töölöläispuhujilla on sitä vastoin saattanut näissä tapauksissa olla suurtakin vaihtelua (vrt. kuvioita 5, 6 ja 19): vuonna 1930 syntynyt akateeminen nainen on ollut huomattavan puhekielinen, kun taas kaksi muuta keski-ikäistä töölöläistä puhujaa, vuonna 1927 syntynyt nainen ja 1928 syntynyt mies, ovat olleet selvästi kirjakielisempiä. Yksi piirre on ollut sekä vanhojen että keski-ikäisten puhujien kielessä vaihtelemattomasti kirjakielinen: MA-infinitiivin illatiivissa on esiintynyt vain *antamaan, tekemään* -tyyppiä.

1990-luvun puhekielisyshierarkiassa (kuvio 26) piirteiden järjestys on jokseenkin sama kuin 1970-luvun kuviossakin. Puhekielisyysaste on vain olennaisesti suurempi. 1970-

luvun kuviossa keskiarvoinen puhekielisyyso prosentti oli 38; 1990-luvun kuviossa vastaava luku on 65. Kahdessakymmenessä vuodessa kaikkein kirjakielisin puhujaryhmä on väistynyt, ja kirjakielisimpiä puhujia edustavat 1990-luvun aineistossa 1970-luvun keski-ikäiset puhujat. Samaan aikaan on tullut uusia nuoria puhujapolvia, joilla puhekielisten varianttien osuudet monissa piirteissä ovat täydet sata prosenttia. 1990-luvun kuviossa on kaikkiaan kahdeksan sellaista piirrettä, joissa puhekielisten varianttien osuus on yli 90 prosenttia; näissä tapauksissa vaihtelu on jo lähes täysin tasoittunut. Toisaalta on kahdeksan sellaista piirrettä, joissa puhekielisten varianttien osuus on vielä alle 40 %. Näistä muutamissa piirteissä puhekieliset variantit ovat ilmeisen nopeasti edelleen yleistymässä. Näin on laita VVdV-, *hd*- ja *ts*-tapauksissa sekä MA-infinitiivin illatiivissa. Sitä vastoin *ia*, *iä*, *ua*, *yä* -loppuisissa partitiivimuodoissa sekä inessiivissä ja adessiivissa puhekielisten varianttien yleistyminen nykyisten nuortenkin kielessä on ilmeisesti hitaampaa. On myös kiintoisaa, että 1990-luvun töölöläisten piirrehierarkia muistuttaa pitkälti Hanna Lappalaisen tutkimien nuorten eteläsuomalaisten aikuisten puheesta rakentuvaa variaatiohierarkia (Lappalainen 2004: 337–338).

PÄÄTELMIÄ

Suomen kielen historia kattaa nyky muodossaan Helsingissä vain noin 150 vuotta, 1800-luvun puolivälistä nykypäiviin. Siinä ajassa suomalainen puhekieli on ehtinyt kokea monenlaisia muutoksia, jotka osin yhä jatkuvat. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella Helsinki oli sekä sosiaalisesti että kielellisesti jakautunut Pitkäsillan eteläpuoliseen »virkamieskaupunkiin» ja pohjoispuoliseen »työläiskaupunkiin». Eirassa, Kruununhaassa ja Töölössä puhuttiin hyvin kirjakielivoittoisesti, kun taas Kallion, Sörnäisten ja Vallilan puhekieli perustui alkuaan muuttajien mukanaan tuomiin murteisiin. Ero »virkamieskaupungin» ja »työläiskaupungin» välillä on kuitenkin vuosikymmenien aikana tasoittunut. Monet vanhimpaan työläiskieleen kuuluneet murrepiirteet ovat kadonneet, ja kirjakielinen yleiskieli on puhekielistynyt. 1970-luvulla kerätyssä aineistossa ehdittiin kuitenkin tavoittaa viimeiset »virkamieskaupungin» ja »työläiskaupungin» edustajat.

Töölöläisen puhekielen vaiheet valaisevat sitä, mitä milloinkin on pidetty »sivistyneenä puhekielenä» tai »yleiskielenä». 1900-luvun alkupuolella »sivistynyttä puhekieltä» edusti lähes kirjakielinen puhekieli. Tämä oli myös suomalaista julkipuhekieltä, jota käytettiin esimerkiksi opetuksen, hallinnon ja viestinnän kielenä aina 1960–1970-luvulle saakka. Tämä kirjakielinen puhekieli oli myös muutaman sukupolven ajan helsinkiläisten »sivistyneiden perheiden» lasten koti- ja äidinkieli. Toisinaan esitetty väite, jonka mukaan kirjakieli ei Suomessa ole ollut kenenkään äidinkieli, ei 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun helsinkiläisissä kielioloissa pidä paikkaansa. Helsinkiläisissä virkamiesperheissä ovat lapset monen sukupolven ajan kasvaneet kirjakielisessä ympäristössä.

1920–1930-luvulla syntyneen sukupolven jäsenet eivät kuitenkaan enää puhuneet yhtä kirjakielisesti kuin vanhempansa; heidän puhumaansa yleiskieleen alkoi tulla yhä enemmän puhekielen piirteitä. Heidän puhekieltään ei välttämättä enää voikaan luonnehtia »sivistyneeksi puhekieleksi», ainakaan samassa mielessä kuin heidän vanhempiensa kieltä. Töölöläinen »yleiskielikin» on näin ollen ollut erilaista sen mukaan, mistä vuosikymmenestä on kysymys. Yhtenäisestä yleiskielestä puhuminen on siitä syystä helposti harhaut-

tavaa. On tiedettävä, minkä vuosikymmenen töölöläisestä (tai suomalaisesta) yleiskielestä on kyse. Tälle sukupolvelle on myös voinut olla ominaista kahden erilaisen puhekielisen rekisterin, virallisen ja epävirallisen, hallinta ja käyttö.

Varsinaisesti Helsingin puhekieli koki kuitenkin murroksen 1950–1960-luvulla. Kirjakielisen yleiskielen sijasta nuoret helsinkiläiset alkoivat käyttää yhä enemmän puhekielisiä muotoja. Muutos oli varsinkin töölöläisten keskuudessa suorastaan dramaattinen; nuorten uutta puhekieltä voisi luonnehtia kirja- ja yleiskielen vastaiseksi. Malliksi ei niinkään otettu Kallion ja Sörnäisten vanhaa työläiskieltä, vaan puhekieliset piirteet omakuttiin eri murteista (*seittemän* länsimurteista, *kaheksan* ja *ite* itämurteista). Olennaista oli se, että käyttöön tulleet piirteet poikkesivat kirja- ja yleiskielestä. Haluttiin korostaa vanhempien yleiskielen ja oman puhekielen välistä kontrastia (Paunonen 1993: 54–56). Muutos ei kuitenkaan aluksi vienyt kaikkia mukanaan. Omasta kokemuksestani tiedän, että 1950-luvulla osa ikätovereistani puhui vielä varsin kirja- tai yleiskielisesti, osa ei. Itse kuulun kirjakielisen yleiskielen omaksuneisiin (paljolti siksi, että vanhempani olivat maalta Helsinkiin muuttaneita ja puhuivat hyvin yleiskielisesti), kun taas osa koulutovereistani Helsingin normaalilyseossa puhui jo hyvin puhekielisesti.

Nuorten puhekielestä alkanut muutos on edennyt nopeasti. Jo 1970-luvun aineistossa nuorten puheessa monet piirteet ovat kokonaan tai lähes täysin puhekielistyneet; 1990-luvun aineistossa kehitys on johtanut vieläkin pitemmälle. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että alkuaan äänne- ja muoto-opillisissa sekä (morfo)syntaktisissa piirteissä esiintynyt kielimuotojen sosiaalinen vaihtelu on Helsingin puhekielessä tasoittumassa. Samalla herää kysymys siitä, millaisiin piirteisiin sosiaalinen vaihtelu tulee vastaisuudessa kiinnittymään; relevantteja eroja näyttäisi olevan esimerkiksi syntaksissa ja erilaisissa pragmaattisissa käytänteissä (piirteistä tarkemmin Lappalainen 2004: 34 ja siinä mainitut lähteet).

Alkuaan nuorten helsinkiläisten kirja- ja yleiskielen vastainen puhekieli on vaikuttanut myös suomalaiseen julkipuhekieleen ja kielelliseen asenneilmastoon. Esimerkiksi Klaus Mäkelän mukaan kirjakielisen yleiskielen käyttö koettiin jo 1980-luvulla suorastaan epäkohteliaaksi sosiaalisen etäisyyden osoittimeksi, tai puhutun yleiskielen käyttäjä leimautui hienostelijaksi (Mäkelä 1985: 251–252; 1986: 194). Suomalainen julkipuhekieli onkin viime vuosikymmenien aikana alkanut yhä enemmän puhekielistyä. Tämä näkyy niin hallinnon, opetuksen kuin sähköisten viestimienkin kielessä; esimerkiksi televisiouutisten lukija saattaa nykyisin käyttää muotoja *tuhatyheksänsataakaks*, *katotaan seuraavaksi säätät*. Samoin television tiedeohjelmissa pidettävät esitelmät ovat järjestään hyvin puhekielisiä. Puhuttu kirjakielinen yleiskieli on varsinkin nuorille ja osin keskiikäisillekin käynyt niin vieraaksi kielimuodoksi, ettei sitä hallita eikä sen käyttöä pidetä samalla tavoin tarpeellisena kuin ennen. Enää ei voida sanoa, että suomalaiset »ovat tavallaan kaksikielisiä hallitessaan molemmat yleiskielen rekisterit (virallisen ja vapaan)» (Karlsson 1975: 54). »Epävirallinen» tai »vapaa» rekisteri on yhä selvemmin valtaamassa myös ne puhutun kielen käytön alueet, joilla aiemmin käytettiin kirjakielisiä yleiskieltä.

LÄHTEET

- ANTTILA, AARNE 1985: *Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta*. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 417. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- CEDERGREN, HENRIETTA 1987: The spread of language change: Verifying inferences of linguistic diffusion. – Peter H. Lowenberg (toim.), *Language spread and language policy: Issues, implications, and case studies* s. 45–60. Georgetown University Round Table on Languages and Linguistics 1987. Washington D.C.: Georgetown University Press.
- ECKERT, PENELOPE 1998: Age as a sociolinguistic variable. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of sociolinguistics* s. 151–167. Oxford: Blackwell.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. – *Sananjalka* 14 s. 16–26.
- ITKONEN, TERHO 1972: Kielenhuoltomme tehtävistä. – *Virittäjä* 76 s. 371–387.
- KARLSSON, FRED 1975: Suomen kielen tulevaisuus. – *Sananjalka* 17 s. 51–66.
- KROHN, JULIUS 1897: *Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 86. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LABOV, WILLIAM 2001: *Principles of linguistic change 2: Social factors*. Oxford: Blackwell.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen ja Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108 s. 322–346.
- MATILAINEN, RIITTA 1974: *Paikallissijojen loppuheitto Helsingin puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Suomen kielen laitoksen julkaisuja 36. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- MÄKELÄ, KLAUS 1985: Kulttuurisen muuntelun yhteisöllinen rakenne Suomessa. – *Sociologia* 22 s. 247–260.
- 1986: Kielenhuolto, kielellisen muuntelun yhteisöllinen rakenne ja ihmisten luokittelu. – *Kielikello* 2/1986 s. 18–21.
- NUOLIJÄRVI, PIIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Kotikielen Seura 1876–1976. – *Virittäjä* 80 s. 310–432.
- 1982: Muuttuvat puhesuomen muodot. – Maija Larmola (toim.), *Kouluikäisten kieli* s. 130–152. Tietolipas 88. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1992: Suomen kieli Helsingissä. – Heikki Paunonen, Matti Suojanen ja Kari Nahkola (toim.), *Variaatioita. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen juhlaKirja* s. 130–158. Opera Fennistica & Linguistica 4. Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos. Tampere: Tampereen yliopisto.

▷

- 1993: *Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Helsinkiläissuomen historiasta ja nykymuuntelusta*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1993:5. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- 1994: Kielen normit ja kielenohjailun normit. – *Tiede ja edistys* 1/1994 s. 17–28.
- 1995a [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1995b: Puhesuomen muuttuva omistusmuotojärjestelmä. – *Virittäjä* 99 s. 501–531.
- 1995c: Puhekielen kielioppia etsimässä. – Jan Rydman (toim.), *Tutkimuksen etulinjassa. Tieteen päivät 1995* s. 183–201. Helsinki: WSOY.
- 1996: Language change in apparent time and real time: Possessive constructions in Helsinki colloquial Finnish. – Mats Thelander (päätoim.), *Samspel & variation. Språkliga studier tillägnade Bengt Nordberg på 60-årsdagen* s. 375–386. Institutionen för nordiska språk. Uppsala: Uppsala universitet.
- 2001a: Kansankielestä kansalliskieleksi. – *Virittäjä* 105 s. 223–238.
- 2001b: Yksikön 1. persoonan pronominin käyttö Helsingin puhekielessä. – Marianne Blomqvist (toim.), *Våra språk i tid och rum* s. 154–168. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet B:21. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- 2005: Totta vai toiveajattelua: näennäisaikainen muutos todellisen muutoksen kuvastajana. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.), *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 13–53. Kieli 16. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAUTANEN, MARIANNE 1999: *Tampereen puhekielen jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhitymät, yleiskielen ts-yhtymän vastineet ja t:n heikon asteen vastineet 1977 ja 1997*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- RINTALA, PÄIVI 1991: Tyyliopin perusteita. – Osmo Ikola (toim.), *Nykysuomen käsikirja* s. 205–228. Kolmas uudistettu laitos. Helsinki: Weilin+Göös.
- SAVONEN, LEENA 1979: *Helsingin puhekielen i:n loppuheitto*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SETÄLÄ, E. N. 1898: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 1963: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. Kuudestoista painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SIIPILÄ, JOUKO 1962: Pääkaupungin yhteiskunta ja sen sosiaalipolitiikka. – *Helsingin kaupungin historia* V:1 s. 137–379. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino.
- SORSAKIVI, MERJA 1981: *Muuttuva infinitiivijärjestelmä. Helsinkiläislasten puhekielen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 1982: Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä. – *Virittäjä* 86 s. 377–391.
- SUNDGREN, EVA 2002: *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 56. Uppsala.
- Suometar 1847 = Suomen kieli kirjallisesti' käytettävänä. – *Suometar* no. 19. 11.5.1847.

- TRUDGILL, PETER 1988: Norwich revisited: recent linguistic changes in an English urban dialect. – *English world-wide* 9 s. 33–49.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA 2003: Innovaattorin muotokuva. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksesta morfologiasta ja variaatiosta* s. 121–160. Kieli 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- WARIS, HEIKKI 1950: Helsinkiläisyhteiskunta. – *Helsingin kaupungin historia* III:2 s. 9–211. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino.
- 1973: *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle*. Toinen, tarkistettu painos. Helsinki: Weilin+Göös.
- VIIALAINEN, RIITTA 1985: *Aktiivin ja passiivin II partisiipin sandhiedustus Helsingin puhekielessä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- ÅSTRÖM, SVEN-ERIK 1956: Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. – *Helsingin kaupungin historia* IV:2 s. 9–333. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino.

SPEECH PROFILES OF FINNISH SPEAKERS IN HELSINKI

By analysing the speech profiles of individual speakers, the article looks at the changes that have occurred in the Finnish spoken in Helsinki since the early twentieth century. The Finnish spoken in Helsinki today began to take shape well over a century ago. At that time, two separate traditions were evident: one was the language spoken by working people who had moved to Helsinki from rural areas, which was initially very dialect-based, and the other was the almost literary Finnish spoken by young educated Finnish-speakers. The contrast between the literary spoken language of the intelligentsia and the dialectal language of the working population was at its greatest during the late nineteenth and early twentieth centuries.

The study uses two extensive sets of interview data collected in Helsinki, one from 1972–1974 and the other from 1991–1992. The informants were men and women from two different parts of the city and represent three different social groups and three different age groups. The 1970s data comprises recordings of 149 informants, and 96 of these were selected for the study. The 1990s recordings included 29 of the people interviewed in the 1970s and a further 16 younger informants.

The writer takes a closer look at the most typical Helsinki speakers in each of the two datasets. A speech profile was drawn up for every informant, based on 25 language characteristics. The characteristics used were those that would allow the contrast between the literary and originally dialect-based forms of spoken Finnish to be ascertained as clearly as pos-

▷

sible. Diagrams are given showing the literary variant unshaded and the other variant shaded. The speech profiles of the speakers were examined from three viewpoints. Firstly, the 1970s speakers, all with different backgrounds, were compared with each other. Secondly, corresponding generations of speakers from the 1970s and 1990s were compared, and thirdly, the 1970s and 1990s profiles of the same speakers were compared. Special attention was focused on those with an academic education and on children of parents with an academic education.

The analysis of the 1970s data revealed that among the oldest speakers there were still those who spoke very literary Finnish and those who spoke very dialectal Finnish. In the case of the speaker with the strongest literary Finnish, the proportion of colloquial speech was 0%. Among middle-aged informants with an academic education there were also those who still spoke fairly literary Finnish. The younger speakers, however, differed very considerably both from the elderly and middle-aged informants. Even the young person with the most literary Finnish used colloquial speech 78% of the time. The change has been nothing less than dramatic. The generational comparison demonstrated a very marked difference between elderly speakers with an academic education in the 1970s and in the 1990s: in the 1970s data their speech was very literary, but in the 1990s data there were no longer any speakers of literary Finnish. Comparison of the speakers who appeared in both the 1970s and 1990s datasets showed that even the language of middle-aged speakers has, in certain cases, changed in 20 years, with some of them becoming more colloquial and some more literary. Similarly, the speech of one of the young informants from the 1970s has become more literary, while for another it has become more colloquial.

The changes that have occurred in spoken Finnish in Helsinki have also been reflected in the language used in formal situations. The language previously spoken in official contexts, such as in administration, teaching and the mass media, was very literary. Over the past few decades, however, the language spoken in formal situations has changed and now increasingly features language that was at first characteristic of younger speakers. ■

Kirjoittajan sähköposti (e-mail):
heikki.paunonen@kolumbus.fi